

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
факультет соціології
кафедра теорії та історії соціології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«АКТОРНО-МЕРЕЖЕВА ТЕОРІЯ: ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО СТАТУСУ В СИСТЕМІ СОЦІОЛОГІЧНОГО ПІЗНАННЯ ТА АНАЛІЗ ПРАКТИК ЗАСТОСУВАННЯ»

Спеціальність: 054 «Соціологія»

Освітня програма: «Соціологія»

Освітній рівень: магістр

Кваліфікація: магістр соціології

Виконавець:

Романчук Владислав Іванович,
студент магістратури

Науковий керівник:

Судаков Володимир Іванович,
доктор соціологічних наук, професор

Магістерська робота допущена до захисту
рішенням кафедри *теорії та історії соціології*

Протокол № _____ від «___» _____ 2020 р.

В.о. зав. кафедри _____ доц. Малес Л.В.

підпис

Київ-2020

Реєстрація

номер

дата

підпис лаборанта кафедри

Рекомендовано

до захисту

підпис наукового
керівника

ініціали, прізвище наукового керівника

Результат захисту

оцінка

дата захисту

Голова ЕК

підпис

ініціали, прізвище

Члени ЕК

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

Секретар ЕК

підпис

ініціали, прізвище

АНОТАЦІЯ
«АКТОРНО-МЕРЕЖЕВА ТЕОРІЯ: ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО
СТАТУСУ В СИСТЕМІ СОЦІОЛОГІЧНОГО ПІЗНАННЯ ТА АНАЛІЗ
ПРАКТИК ЗАСТОСУВАННЯ»

Ключові слова: АМТ, «поворот до матеріального», Бруно Латур, актор, актор-мережа.

В дипломній роботі здійснена спроба теоретизування основних засади АМТ в її критичній риториці відносно представників традиційної соціології. Напрямок АМТ постає в образі рятівника соціології як науки, в спробі повернення поняття «соціальне». Підкреслюючи, що повторне збирання соціального – це відновлення роботи, розпочатої, але швидко зупиненої соціологами соціального. В роботі також аналізуються основні проблеми традиційної соціології, виділені АМТ, і розглянуті альтернативи запропоновані її представниками. Акцент уваги приділяється матеріальним об'єктам як важливому елементу АМТ, що забезпечує її наукову оригінальність та перспективність її використання в часи електронно-технічного прориву, що здійснило людство за останні 70 років. В межах АМТ здійснюється спроба аналізу історичних кейсів взаємодії людини з матеріальними об'єктами, а саме технічними засобами, а також аналіз сучасних кейсів взаємодії індивідів в межах кібервіртуального простору.

ABSTRACT

«ACTOR-NETWORK THEORY: IDENTIFICATION OF COGNITIVE
STATUS IN THE SYSTEM OF SOCIOLOGICAL KNOWLEDGE AND ANALYSIS
OF APPLICATION PRACTICES»

Key words: AMT, "turn to the material", Bruno Latour, actor, network actor.

In this Master's Thesis made to theorize the basic principles of ANT in its critical rhetoric about the representatives of traditional sociology. The direction of ANT appears in the image of the savior of sociology as a science, in an attempt to return the concept of "social". Emphasizing that the re-collection of the social is the resumption of work begun but quickly stopped by sociologists of the social. The paper also analyzes the main problems of traditional sociology, identified by ANT, and considers alternatives proposed by its representatives. Emphasis is placed on material objects as an important element of ANT, which ensures its scientific originality and prospects for its use during the electronic breakthrough that humanity has made over the past 70 years. Within the framework of ANT, an attempt is made to analyze historical cases of human interaction with material objects, namely technical means, as well as the analysis of modern cases of interaction of individuals within cyber- virtual- space.

ЗМІСТ

1.1 АНОТАЦІЯ	4
1.2 ВСТУП	6
1.3 РОЗДІЛ I. Проблема визначення пізнавального статусу АМТ в системі сучасного соціологічного пізнання	11
1.1. Акторно-мережева теорія: поява і розвиток напряму.....	11
1.2. Місце АМТ в системі основних соціологічних парадигм та в структурі соціологічного знання.....	14
Висновки до першого розділу.....	23
1.4 РОЗДІЛ II. Оцінка інноваційного потенціалу концептуальних засад АМТ	25
2.1. АМТ як спроба переосмислення знання про соціальне та соціологічний зміст ідеї повороту до матеріального	25
2.2. Проблема визначення статусу речей в АМТ.....	27
2.3. Аргументація ролі технічних приладів в контексті ідеї переобрання соціального	29
Висновки до другого розділу.....	40
1.5 РОЗДІЛ III. Пізнавальний та технологічний потенціал АМТ у вивченні особливостей розвитку комунікативних практик між людьми в кібервіртуальному просторі їх взаємодій	41
Висновки до третього розділу.....	49
1.6 ВИСНОВКИ	50
1.7 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЖЕРЕЛ	53

ВСТУП

Науки соціального напрямлення постійно звертаються до аналізу цілої низки різних феноменів. Людина, що постає невід'ємною ланкою в механізмі соціальної реальності, або як ще називає її П. Бурдьо є «актором», реалізує різноманітні види соціальних практик як вид дії стає одною із важливих підстав і предметів для дослідження як сутності самої реальності так і її історії створення [Bourdieu, 1990:340].

На сьогоднішній день в соціологічній науці сформувався клався цілий ряд нових теоретичних підходів і концепцій до вивчення її дослідницьких можливостей та подальшого розвитку. Одним із багатьох таких перспективних інноваційних підходів слід пов'язувати з процесом становлення та розвитку акторно-мережевої теорії. Її фундаментальні основи полягають в тому, що різні соціальні об'єкти - артефакти, техніка, тварини, ідеї, які реалізуються і використовуються в соціальному середовищі, розглядаються як діючі одиниці соціальних відносин. В якості аргументів, щодо стимулів розвитку даної теорії, варто виділити наступну концептуальну позицію: в процесі нашого життя, ми постійно здійснюємо множинні взаємодії для реалізації соціальних контактів не тільки один з одним(мається на увазі людина-людина), але в тому числі і з речами [Ерофеева, 2015:17–36]. Таким чином яскраво виражений, за останні десятиліття, процес еволюції та розвитку техніки і побічних технологій загалом логічно вважати однією з головних причин виникнення і формування цієї теорії загалом. [Писарев, 2017: 1–40]

Саме тому, якщо звертатись до аналізу сучасних робіт, для прикладу, народження та стрімкого розвитку інтернет-комунікацій, що не тільки підкреслює актуальність розробки нових наукових міждисциплінарних підходів до вивчення різноманітних проявів та викликів феномену віртуалізації сучасного суспільного життя [Горбачева, 2013:17–25]. Важливо підкреслити, що виникнення цього феномену «якісно змінило звичні традиційні практики, трансформувало соціальну взаємодію. Віртуальна реальність, що володіє специфічною можливістю нівелювати просторово-часові межі і суб'єкт-об'єктні відносини, конституює безпорадність класичних концепцій при описі сучасного соціуму» [Сивоконь, 2015:162].

У той же час, у різних сферах практичної діяльності людей це призводить до втрати звичних просторових і часових зв'язків між соціальними суб'єктами, що в

результаті вказує на необхідність створення абсолютно відмінного нового методологічного апарату [Ерофеева, 2015:165; Малов, 2015:236].

Важливо також вказати, що значущою проблемною зоною, яка формується в межах АМТ, є необхідність в уточненні та переосмисленні змісту відомої дихотомії «суспільство-природа». Проблема, на мою думку, полягає в тому, що із-за класичного поділу, який прийнято вважати певним науковим консенсусом зон предметного розподілу пізнавальних практик на гуманітарні, природничі, технологічні чи соціальні системи знань, і досі зберігається ситуація традиційного протиставлення цих різних систем наукових знань.

Тому в ситуації, коли ми говоримо про вивчення суспільства, через розуміння, для прикладу, соціальних наук, то неодмінно ми зіштовхнемось з визначенням поняття суспільства не як частини природного світу, а як певної множинності, що не має зв'язків з предметами об'єктивного світу символічних елементів. Як наслідок, на думку Б.Латура [Полонска, 2012:72–75.], підміна знаків частині елементів природи на іншу сукупність символів і знаків соціального світу не більше ніж спроба «замістити деякий об'єкт, що має відношення до природи, іншим, що має приналежність до суспільства, і продемонструвати, що він є істиною сутністю першого...» [Латур, 2006:344]. Завдяки вищесказаному ми проходимо до висновку, що суспільство залишається існувати в формі джерела пояснення світобудови, оскільки, визначається штучним утворенням, і, як, наслідок, саме має піддаватись поясненню. А.С. Сивоконь вважає, що початковою точкою в аналізі соціуму АМТ є важливий постулат про стійку роль науки і техніки в процесі створення спільнот і суспільств [Сивоконь, 2015:163]. Тобто, виходячи з такої позиції, ми можемо говорити, що тепер не суспільство з усіма його елементами, структурами та їх можливостями формує науку і наукове товариство, а, і навпаки, останні формують істотний вплив на всі соціальні структури і їх елементи.

Не менш важливо, що в наші дні тотальної гаджетизації та віртуалізації фундаментальна відмінність світу людей і світу речей втрачає свою очевидність, звідки впливає потреба в становленні «відносин між категоріями матеріального і символічного, речового і соціального» [Вахштайн, 2005: 99]. Тому в таких умовах мінливого світу виникає потреба в універсальних та чутливих соціологічно-методологічних розробках та системах, які могли б адекватно описати процеси, що відбуваються в сучасному суспільстві і принципи за якими воно розвивається.

Акторно-мережева теорія є особливо актуальна сьогодні, коли мова йде про вивчення взаємодії та впливу сучасних технічних девайсів на індивіда. Щодня практично всі люди оточені різного роду електронними приладами, більшість з яких ще кілька десятиліть тому можна було зустріти тільки в книгах письменників-фантастів. Можна сказати, що з електронної техніки та віртуального світу, по суті, складається все сучасне життя та побут людей, причому на протязі декількох останніх років можна спостерігати, як електроніка швидко вдосконалюється і покращується, збільшуючи свій функціонал, за рахунок стрімкого розвитку технологій.

Не менш важливо в світлі останніх подій сказати про необхідність переосмислення класичних та некласичних інтерпретацій соціального в межах глобальної світової медично-санітарної кризи пов'язаної з пандемією коронавірусу. Як різко та критично соціальне панно деформується через переструктурування системи взаємодій акторів, більшість з яких не мають антропоморфного характеру. Тут мова йде не тільки про сам вірус і його безпосередній вплив на індивідів чи групи. Ми говоримо про переосмислення ролі Інтернету та технічних засобів, принципів суспільної організації (зокрема організації лікарняних систем), про зміни принципів урбанізації, форми отримання знань та робочих навичок, переосмислення культурних кодів та обрядів, та принципів здійснення виробничої та економічної діяльності. Ми не можемо вмістити процеси деформації суспільства через пандемію тільки в рамки модусу регулювання певних звичок, контролю за епідеміологічними нормами чи запасами засобів індивідуального захисту. Мова йде про загальну мережу взаємодій, в якій вірус є одним із її елементів і в різних варіаціях взаємодій, що матиме різний ефект та характер в різних країнах: Швеції, Італії, Україні.

Явище сучасної пандемії не має сильної відмінності від того ж явища як зміни клімату. Суспільство вже переступило рамки класичного розуміння людини як агресивного перетворювача природи і має шукати нові підходи до переосмислення нових дилем, задач, переосмислення суті агентності та прояву соціальної дії для відпрацювання дієвих інструментів боротьби з викликами в майбутньому.

Мета дослідження – здійснення ідентифікації та характеристики пізнавального статусу акторно-мережевої теорії в системі соціологічного знання, а також

обґрунтування можливостей її використання в наукових та повсякденних практиках суспільного життя.

Об'єкт – акторно-мережева теорія як компонент системи теоретичних знань в соціології.

Предмет – пізнавальний статус та евристичний потенціал акторно-мережевої теорії як інноваційного компонента сучасної системи соціологічного знання та пізнавального інструмента наукових та повсякденних практик суспільного життя.

Методи дослідження. В роботі переважно використані загальнонаукові методи – індукція, дедукція, аналіз, синтез, порівняння, типологізація, а також спеціалізовані методи збору, аналізу та інтерпретації соціологічної інформації.

Для досягнення поставленої мети були поставлені такі **завдання**:

- здійснити аналіз та охарактеризувати теоретико-методологічні засади АМТ;
- визначити місце та АМТ в системі соціологічного наукового знання;
- проаналізувати критичні аргументи стосовно основних дискусійних концептуальних положень АМТ;
- узагальнити існуючі уявлення соціологів стосовно визначення пізнавальних можливостей АМТ;
- здійснити історичний огляд прикладів комунікативних практик людини технічними приладами, з'ясувати особливості їх впливу на структуру життя;
- провести огляд сучасних кейсів взаємодії людини з електронними приладами в межах АМТ;
- виснути концептуальні гіпотетичні припущення стосовно евристичного статусу АМТ в його можливості застосування в дослідженнях щодо викликів технічного прогресу, які на нас чекають в найближчому майбутньому.

Наукова новизна одержаних результатів загалом обумовлена характером поставлених завдань. Основні інноваційні здобутки магістерської роботи викладені автором у висновках, які за своїм змістом загалом сприяють подальшому розвитку пізнавального потенціалу акторно–мережевої теорії завдяки здійсненому узагальненню можливостей її практичного застосування в сучасних наукових

практиках пояснення причин та стимулів зростання ролі цифрових технологій в глобалізованому просторі соціальних взаємодій та комунікацій

Теоретичне та практичне значення роботи. Дана робота може бути використана з метою подальшого розвитку теоретичних знань в соціології, оскільки її положення та результати за своїм змістом відображують провідні тенденції новітніх соціальних трансформацій – тенденції глобалізації, віртуалізації та індивідуалізації суспільного життя. Положення роботи можуть мати практичне застосування при вирішенні вдосконалення змісту навчальної дисципліни «Сучасна соціологічна теорія» для студентів соціологічних спеціальностей.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел із 58 найменувань.

РОЗДІЛ I. Проблема визначення пізнавального статусу АМТ в системі сучасного соціологічного пізнання

1.1. Акторно-мережева теорія: поява і розвиток напрямку

Теорія була сформована в межах напрямку великого міждисциплінарного поля досліджень інновацій і технологій в науці, що активно набирає обороти в 70-их роках і мав назву «Science and Technology Studies» (дослідження науки і технологій) і «Science, Technology and Society» (наука, техніка і суспільство), які позначають аббревіатурою як STS.

Серед багатьох праць, що сформувався в напрямку акторно-мережевої теорії і присвячених вивченню науки і технологій є «Пастеризація Франції» Б. Латура (1984), яка присвячується процесу винаходу Пастером ліків від сибірської виразки. Науковим висновком і узагальненням досліджень Латура в галузі соціології науки стала книга «Ми ніколи не були сучасними. Есе по симетричній антропології».

Та більш ніж за 30 років Бруно Латур і акторно-мережева теорія вийшли за межі цієї спеціалізованої області міждисциплінарного знання і просунулися до більш глобальної соціальної теорії, в чомусь можна було простежити вектор і філософської направленості. «Працею всього життя», на думку О.В. Хархордин, є Латурівська «Дослідження о способах буття», де розглядаються 15 модусів існування об'єктів [Хархордин, 2013:12]. Власне до соціологічного етапу існування АМТ дослідники його наукової діяльності відносять 1986-1999 рр. Багато в чому робота, що систематизувала ідеї цього періоду, є «Перезбірка соціального. Введення в акторно-мережеву теорію».

В даний час АМТ представлена в декількох напрямках, що відмінні у своїй диференціації спеціалізацій. Засновники Б. Латур і М. Каллон представляють паризьку гілку АМТ (паризька Вища гірська школа) і розвивають загальнотеоретичні і методологічні принципи та теоретичні напрямки. Інша група вчених – Дж. Ло, Е. Мовляв, М. Акріч, Н. Альбертс, В. Сінглтон – представляють Ланкастерську гілку АМТ (Ланкастерський університет Великобританії) і більшою мірою займаються прикладними напрямками акторно-мережевої теорії в дослідженнях науки і технологій [Вахштайн, 2005: 98].

Коли мова йде про позицію АМТ відносно вже сформованих корпусів соціологічних теорій, потрібно сказати, що значним об'єктом критики Б. Латура виступали ідеї П. Бурдьє: вони уособлювали для нього всю критичну соціологію, з якої він радикально розходився. Навіть Г. Зіммель, практично єдиний з класиків соціології, що фокусується на вивченні матеріальних об'єктів, скоріше є точкою зрушення для акторно-мережевої теорії, ніж її опорою, оскільки він розглядає об'єкти не в якості матеріальних, а в якості смислових цінностей [Вахштайн, 2005: 98].

Чи не єдиним прабатьком, на думку Латура, спадкоємцем ідей якого соціального є Габріель Тард. У праці «Монадологія и соціологія» він приводить акцент на суспільстві не як певній онтологічній тотальності, що у декларує у своїх працях французький класик Еміль Дюркгайм, а як складну систему монад – матеріальних і нематеріальних елементів, підібраних один до одного і з'єднуються в гетерогенну мережу.

Також часто можна виділити прояв солідарності Б. Латур до ідей Ірвіна Гоффмана та Гарфінкеля [Полонская, 2012: 73]. Для прикладу, Латур запозичує у них такі розробки як (фрейм). Оскільки сам представник АМТ визначав себе як філософ і метафізик, для його теорії характерний зв'язок з роботами філософів традиціями Д. Дідро і Ж. Дельоза [Harman, 2009].

За час свого існування акторно-мережева теорія перейшла від вивчення досить вузьких сфер науки і технічних інновацій до широкої соціальної теорії, що отримала велику поширеність. Позаяк цей випуск супроводжувався активною критикою сучасної соціологічної науки і виражався в практично повній відсутності сутності з ідеями її представників, щоб зрозуміти, що саме і чому шукав дивним і невірним у традиційному «соціології Б. Латур, необхідно звернутися до генезису становлення ідей АМТ.

На підставі опису, представленого вище, має можливість говорити, що АМТ як галузь соціальної науки вперше спробувала свої методи при вивченні сфер науки і технологій, а пізніше поширила їх на вивчення суспільства в цілому. Проте більш детальне ознайомлення з особливостями становлення цього напрямку призводить до відхилення цього припущення, оскільки дозволяє розглядати АМТ як експеримент, що привів до важливих висновків про можливість застосування традиційних пояснень для

соціальних наук: "АМТ - це історія експерименту, початого так необачно, що потрібно було ще чверть століття на те, щоб довести його до необхідної чистоти і зрозуміти, в чому складалася його справжня цінність» [Латур, 2014:106].

Умови проведення аналізу АМТ в багатьох були визначені сфери її появи. Поки дослідження, проведені в області STS, були націлені на те, щоб на основі емпіричних досліджень з'ясувати процес створення наукових фактів та технічних артефактів, встановлення їх достовірності та розповсюдження, вони не могли надавати впливу на переоцінку взаємовідносин матеріального та соціального в соціальних науках.

В результаті матеріальний об'єкт, традиційно відірваний від сфери вивчення і в кращому випадку пояснюваний як прояв соціального, потрапив у поле зору наукового вивчення як самостійна одиниця аналізу. Ця тенденція була позначена європейськими соціологами Д. Пелсом, К. Хезерингтоном і Ф. Ванденберге як "повернення матеріального об'єкта", або "поворот до матеріального" [Вахштайн, 2005: 95]. В свою чергу німецька соціологиня К. Кнорр-Цетина назвала це як рух постсоціальним поворотом [Кнорр-Цетина, 2002].

Вивчення ролі речей (обладнання та експериментального матеріалу в лабораторії) у виробництві наукового знання було здійснено в роботі Б. Латура, написана у співавторстві з С. Вулгаром. Праця була опублікована в 1979 році і мала назву «Жизнь лаборатории: социальное конструирование научных фактов».

Однак обговорення навколо назви роботи привели до висновку, що винесений у назву вираз, не давав можливості використання визначення «соціальний», бо слово «конструювання» розумілося в науковій спільноті як щось штучно створене. Представники досліджень науки заявили, що факти не можуть бути конструйованими (мати штучний характер), а представники критичної соціології прийшли до підтвердження своєї тези про те, що «навіть наука зникла як така». Це повністю перевернуло поставлену авторами мету вивчення речей як реальних об'єктів: «Коли ми говоримо, що факт конструюється, ми просто маємо на увазі, що пояснюємо тривку об'єктивну реальність, залучаючи до цього різні сутності. З іншого боку, вираз «соціальний конструктивізм» означає, що відбувається підміна того, з чого робиться ця

реальність, якою є іншою реальністю «соціальною», з якої вона «насправді збудована» [Латур, 2014: 129].

Так, експеримент по вивченню наукового виробництва та наукових фактів через соціальні пояснення, проведений Латуром та Вулгаром, дозволив зрозуміти, що досліджувані об'єкти складніші та різноманітніші, ніж деякі соціальні сили, що використовуються для їх пояснення і тим самим призводять до їх спрощення. Однак ці висновки стосуються не лише наукових досліджень, але і всієї соціальної теорії в цілому.« При використанні відносно науки соціальна теорія зазнала неймовірного краху, що можна без сумніву вважати її провалом завжди і у всьому» [Латур, 2014:129].

На думку представників АНТ, соціальні пояснення неможливо розповсюдити ні на науку, ні на будь-яку іншу сферу, оскільки вони підміняють досліджувані явища певною силою, де за однієї причини виявляється велика кількість інших (наприклад, "суспільна сила", з якою пов'язують "розвиток сучасної держави" » і тощо). Цей тезис багато в чому пояснює критичне відношення АНТ відносно традиційної соціології.

1.2. Місце АМТ в системі основних соціологічних парадигм та в структурі соціологічного знання.

Для того, щоб розібратись із місцем АМТ в системі соціологічного знання та його відмінність від інших кардинального різних парадигмальних напрямлень, необхідно виділити позицію магістрального поняття науки. Коли мова йде про соціологію, центральним для нас стає – «соціальне». Протягом останньої половини ХХ століття науковці згенерували цілий ряд концептуальних основ, в основі яких лежав радикально відмінний підхід до вирішення цього питання.

Таку наукову активність можна списати на різку суспільну трансформацію останніх 50-ти років. В першу чергу це осмислення дихотомія центральності структура чи агентності, а також ролі соціального. В своїх роботах Е. Гіденс [Giddens, 2014:229], П. Бурдьє [Бурдьє, 2007: 228], Ю. Хабермас [Хабермас, 1992:10], Н. Луман [Луман, 2007: 641], Б. Латур [. Латур, 2014, 382 с] продемонстрували унікальний самобутній підхід до вивчення суспільства та його розуміння та принципів функціонування.

Запропоновані науковцями ідеї багато в чому визначають сьогоднішній статус та життя соціології. В той же час вони мали час для переосмислення та критики як

сучасниками так і сьогоднішніми соціологами, для того щоб оцінити їх потенціал в сучасних умовах.

Спроби дати всеосяжне визначення поняття соціального робилися в різний час. Так, і класик соціології К. Маркс пов'язував соціальне з виробничими відносинами [Morrison, 2006, p. 465] У соціологічному словнику пропонується наступне визначення: «... соціальний - сукупність тих чи інших властивостей і особливостей суспільних відносин даного суспільства, яке інтегроване в спільну діяльність між індивідами чи групами індивідів в конкретних умовах місця часу, що виявляється в їх відносинах один до одного, до свого становища в суспільстві, явищ і процесів в суспільному житті» [Социологический словарь, 2014: 431]. Але як ми бачимо, дійсно, що в соціології присутня проблема довговічності теорій, їх життєвого циклу. Для прикладу, теорії вже першої половини ХХ століття (Т. Парсонс, Дж. Мід) як висока планка теоретизування і популярності в науковій спільноті змінилась на швидко зростаючу критику та падіння популярності ідей [Mills, 1959:234].

В межах даного підпункту розділу, для того, щоб зафіксувати місце АМТ в соціології буде дана спроба провести деякий порівняльний аналіз таких загальних і самостійних теорій, науковців, що зазначались вище поняття соціального в сучасній соціології, тобто ставить перед нами задачу критичного переосмислення підсумків сучасного етапу розвитку науки.

Окреслені теорії є знаковими для цього етапу, адже вони дозволили не тільки вступити в нього, а й ставали його лейтмотивом протягом довгих років. В межах сучасних проблем, проведення такого формату порівняння є особливо актуальним - це дозволить оцінити їх потенціал для вирішення нагальних теоретичних і практичних питань, з якими сьогодні зіштовхуються як науковці так і пересічні індивіди. В нашому випадку постає питання оцінки потенціалу акторно-мережевої теорії.

Відношення, до заданої проблеми агентність-структура відображається і в працях Н. Луман, що відмовляє індивіду або групі індивідів в тому, щоб розглядати їх як систему. Замість того науковець визначає поведінку індивідів як частину процесу відтворення соціальної системи.

В його аналізі поведінки особливу увагу наголошується на понятті подвійної контингентні. Вона, згідно Н. Луману, вносить в поведінку індивідів елемент направленої взаємозалежності поведінки одного від іншого індивіда і навпаки, виходячи з того, що перший і другий включають в себе невизначеність. Тому Н. Луман вважає, що - це і є емерджентності системи соціального, яка стає можливою за допомогою подвоєння і, тим самим, полегшує процес усвідомлення власної поведінки» [Луман, 2007: 168].

Окрім чужої поведінки, а, точніше, знання про її невизначеність, на індивіда впливає процес проголошення (utterance). На нього Н. Луман звертає увагу окремо, оскільки акт проголошення «ініціює протилежний зміст» [Луман, 2007:218] і тим самим ускладнює вибір відповідного або супроводжуючого дії. Таким чином, наша поведінка виявляється в пастці невизначеності. Луман відводить суспільному акту підпорядковану роль в життєвому циклі соціальної системи. Але в той же час він пише: «Без людського дії немає ніяких соціальних систем, і навпаки, людина може отримувати здатність діяти лише в соціальних системах [Луман, 2007: 287]. Тут ми бачимо спробу Н. Лумана вийти на рівень з'ясування зв'язку між дією і системою з позиції їх взаємозалежності.

Якщо розбирати теорію наступного науковця, то ми бачимо, що ще вищу ступінь взаємозалежності взаємодії структури і агентів намагався сформулювати Е. Гідденс. Для обґрунтування теорії він вводить поняття дуальності структури, відносно якого відносини структури і агентів мають два рівня аналізу. На першому рівні структура закладає правила та ресурси; на другому, в спробі досягти поставленої мети, індивід діє на основі цих правил і наявних ресурсів.

Дія тут є настільки ж важливою, наскільки настанова правил та ресурсів. При цьому Е. Гідденс особливо акцентується на «свободі» індивіда, звичайно ж в межах структурних правил. Ми бачимо, як двоє згаданих науковців прагнуть вирішити проблему структура-агентність, надавши акту дії структуроутворюючу функцію. Навіть і в рамках певних обмежень, але дія в обидвох теоретичних підходах здійснюється на основі вільного вибору.

В свою чергу французький соціолог П. Бурдьє має інший варіант теоретичних напрацювань, але, в той же час, не менш унікальний підхід у дослідженні дихотомії структури та агентності. З одного боку, він проголосив вільну конвертованість капіталів і визначив поведінку індивіда як «соціальні імпровізації», ідучи, цим самим, в бік суб'єктивізму. З іншої сторони, при виділенні поняття габітусу, він акцентує увагу на певну схильність індивіда до характерного типу діяльності.

Так, на думку Бурдьє, індивід проявляє долю свободи та імпровізації, з відсутністю установки тією діяльністю, габітус якої він успадкував. Але саме приписування індивіду заданої установки характеристик не дозволяє говорити про свободу в прийнятті рішень повною мірою. Якщо говорити про структуралістський напрям П. Бурдьє, закривши очі на можливості імпровізації агента, то виходить, що його теорія не просто так називається структуралістським конструктивізмом: «За допомогою структуралізму я хочу сказати, що в самому соціальному світі, а не тільки в символіці, мові, міфах і т.д. існують об'єктивні структури, незалежні від свідомості і волі агентів, здатні направляти або пригнічувати їх практики або подання» [Бурдьє, 2001: 64]. І далі: «... соціальний світ рясніє інституціями, яких ніхто не свідомо не конструював і не бажав ... і настільки добре пристосованими до тих реалій і цілей, які їх творці ніколи формально не ставили» [Бурдьє, 2001: 135]. Тобто автор наголошує на тому, що, розірвати зв'язок з об'єктивізмом не так вже й легко, як багато хто вважав раніше. Але фундамент для цього вже закладений, і об'єктивізм вже не є настільки ж непорушним, як раніше. Це вже і не об'єктивізм, адже таке серйозне значення надається дії. Це більше схоже на рух в сторону реалізму.

Наступним об'єктом для нашого розгляду стає комунікативна теорія дії Ю. Хабермаса, що теж містить орієнтацію на існування деякого зовнішнього по відношенню до нашого світу пізнання. Оскільки в центрі уваги Ю. Хабермаса ставить проблему розуміння індивідами один одного, концепт зовнішнього світу є для нього своєрідною константою, на основі якої і може відбутися це розуміння. Разом з тим науковець проявляє інтерес до процес побудови соціальної взаємодії, первинну роль в якому він віддає комунікативним актам, однією з функцій яких називається координація соціальної дії.

Ми знову можемо спостерігати деяку тенденцію до теоретизування на макрорівні, до переходу більшої аналітичної цінності макро процесів в питанні впливу один на одного в дихотомії структура-агентність. Але тим не менш Ю. Хабермас знаходить спосіб відійти від жорсткого об'єктивізму. Він розглядає надання можливості індивіду уникнути впливу «зовнішніх сил» за допомогою інтеграції в своїх мовних актах [Habermas, 1984: 417]. Подібна інтеграція, по Ю. Хабермас, дозволяє індивіду реалізовувати його наміри, виходячи з власних цілей і планів. У своїй роботі німецький вчений фокусується на мовної складової соціального, його цікавлять процес проголошення (utterance), конструювання мовних актів, інтенції тих, хто говорить і сприйняття слухача. Однак разом з тим ми бачимо і його компромісне ставлення до проблеми структура-агентність, яке найкраще може бути виражена такою цитатою: «... з кожним мовним актом учасники спілкування пов'язані одночасно з чимось в об'єктивному, соціальному і суб'єктивному світах» [. Хабермас, 1984: 418].

Тут для нас стає цікавим твердження науковця про те, що комунікативні акти не можна переосмислювати у відриві як від об'єктивного, так і від суб'єктивного. Тому, оскільки, Хабермас через аналіз мовних актів проводить аналіз соціальних взаємодій, ми можемо говорити, що така думка безпосередньо відноситься до цікавої для нас проблеми і дозволяє скласти думку про те, яку позицію займає німецький науковець.

І на останок, для того аби провести паралель в аналіз представлених вище соціологічних концептів, ми спробуємо розібрати ідеї, які були запропоновані Б. Латуром

У своїй науковій праці «Перезбирання соціального: введення в акторно-мережеву теорію» автор демонструє основні положення акторно-мережевої теорії. Серед її базових положень виявляється неможливість перебування на одній із діаметральних позицій тривалий час, тобто йдеться про номіналізм і реалізм» [Латур, 2014: 239]. Якщо поверхнево розглядати основи акторно-мережевої теорії, то в світлі викладеного вище матеріалу здається, що таке твердження може бути дуже близьким до наведених вище науковцями позицій. Однак, для Б. Латюра не існує номіналізму або реалізму в чистому вигляді, як і не існує суспільства в тому вигляді, в якому його прийнято абстрактно представляти. Проголошуючи фразу «слідувати за акторами», автор пропонує нам робити це всіма можливими способами. На заміну обмежень реалізму і номіналізму Б.

Латур пропонує свободу, замість обмежень, які встановлює соціологічний словник – унікальний словник акторів.

При розгляді проблем соціологічного словника автор торкається теми перекладу деяких явищ на професійну мову. Він пише про те, що ми не повинні відмовлятися від «артефактів, зроблених з соціальних речовин» [Латур, 2014:163] на користь асоціацій, що виникають у зв'язку з ними.

З одної сторони, ми маємо абсолютно мікросоціологічних девіз АМТ, який надихнув не одного дослідника соціальної дії, з іншого - проблему перекладу, яка вказує, в дусі загальних теорій ХХ ст., на об'єктивне існування деяких абстрактних сутностей, які ми помилково підміняємо асоціаціями. В рамках АМТ дослідник не є ні ініціатором, ні, тим більше, куратором власного дослідження. Він може реалізувати таку спробу, але ця спроба буде оцінена представниками АМТ як серйозна помилка, яка підставить під удар результат всієї роботи. Актори знають краще не тільки як їм діяти, але і що означають їх дії. При цьому трактування дій, доступна акторам за замовчуванням, виявляється недоступна дослідникові, який, в свою чергу, повинен, в процесі складання або «розплутування», намагатись уникнути заміни цієї субстанції соціального простими асоціаціями. Для Б. Латура проблема структури-агентності зводиться до проблеми перекладу, і, отже, її рішення полягає в тому, щоб використовувати і словник акторів, і «словник» зовнішніх об'єктивних субстанцій.

Тобто в теорії Латура ми не бачимо концепту, який би був направлений на пояснення соціальної структури, константи, яка мала б дати універсальну відповідь на питання закономірності поведінки акторів, а, натомість, ми бачимо спробу пояснити як необхідно діяти досліднику, щоб зафіксувати дію агентів мережі.

1.3. Особливості критики концептуальних ідей представників АМТ

Якщо говорити про особливості розвитку АМТ, то не варто забувати, що він супроводжувався шквалом критики в сторону теорії. Міждисциплінарні перехрестя дуже часто несуть в собі високу долю ризиків. Але в той же час саме в такому середовищі часто виникають нові, актуальні концептуальні ідеї та погляди. Зарахувати до таких яскравих прикладів можна і акторно-мережеву теорію АМТ, що, як ми вже зазнали, з'явилася в сфері досліджень науки і технологій (STS). Провідні автори

напрямки часто звертаються до понятійним ресурсів сучасної онтології. Але при цьому статус власне філософської складової в їх текстах недостатньо визначено: Б. Латур, визнаний лідер ANT, протягом тридцяти років постійно коливається між філософією, антропологією і соціологією як претендентами на узагальнюючий дисциплінарний дискурс для всього підходу. Акторно-мережевий теорія формувалась в той час, коли відносини між філософським знанням і науками про соціальне переосмислювались заново.

Незважаючи на те що радикалізм досить часто використовували лише як певний риторичний прийом у багатьох соціологічних концепціях, в акторно-мережевий теорії він надає дійсно позитивний ефект на створення нових концептуалізацій. Зокрема, він дає можливість для формування кардинально нової концепцію дії. В межах теоретичного концепту АМТ у людей, та, у об'єктів відсутня агентність, як така. Агентність є нічим іншим як ефектом взаємодії між ними. Отже, агентність розподілена в мережі відносин. Для дослідника постає логічне питання, що для нас представляє складність дати однозначну відповідь «хто діє?». Тому Латур, на мою думку, досить добре справляється з цією проблемою, даючи нову форму трактування: «Хто ще діє, коли діємо ми? » [Латур, 2014: 64]. Немає одиничних акторів, є тільки «актор-мережі». Хоча така концептуалізація дії, без сумніву, є дуже продуктивною, вона стикається з низкою труднощів як з філософської, так і з соціологічної точок зору. Всі їх можна розгорнути по відношенню до знаменитого латуровському визначенню дії «faire c'est faire faire». При спробі перекладу на українську, не вдається зберегти першочергову суть цієї формули, тому варіант представлений в оригіналі на французькій.

Багато в чому, в межах АМТ, Латуру вдається зберегти принципову опосередкованість дії, але натомість доводиться жертвувати радикальною реляціоністською позицією. Але визнання існування різних типів сутностей має на увазі, що вони відрізняються не тільки сукупністю своїх зв'язків. Останнє положення теж опинилося під прицілом критики Хармана. Як ми показали в другому підпункті першого розділу, в АМТ застосовується стратегія приписування агентності об'єктів заснована на позбавлення людей і речей онтологічного статусу. Вони стають рівноправними, коли нівелюються їх сутнісні відмінності.

У філософських термінах в латуріанском світі у об'єктів немає первинних якостей, є тільки вторинні, що визначаються сукупністю їх відносин. Але, натомість, як показує Харман, якщо немає первинних якостей, значить, об'єкти нічим не відрізняються один від одного [Harman, 2009, p.129]. За його словами, заперечення, в межах АМТ, первинних якостей є достатньою підставою, щоб відмовитися від концепції, тому що, сама сукупність відносин не пояснює, чому вони повинні змінитися, по-друге, чому об'єкт один і той же, а не тисячі конфігурацій відносин. «Відносини не вичерпують річ, навпаки, вони покладаються на річ» [Harman, 2009, p.129].

Знову ж проблема не в тому, що матеріальні об'єкти наділяються примусовим (вже по відношенню до соціального) силою. «Це, звичайно, не означає, що такі учасники не-люди " детермінують " дію, що корзина "служить причиною" доставки продуктів або молотки "змушують" забивати цвях. Така спрямованість впливу просто перетворило б об'єкти в причини, наслідки яких передавалися б через людські дії, тепер зведені до сліду простих провідників» [Латур, 2014: 102].

Повертаючись до теорії АМТ, коли об'єкти визначаються виключно їх відносинами, значить, вони нічим не відрізняються один від одного. Це наслідок робить латуріанську соціологію вразливою мішенню для критики. Якщо всі актори однакові, питання стає у визначені цих критеріїв однаковості. Залежно від вибору критеріїв АМТ звинувачують в «антропоморфізації речей» (речі такі ж, як люди) або навпаки «кібернетизації людей» (люди такі ж, як речі) [Напреенко, 2015]. Це відбувається через те, що нівелюється уявлення, згідно з яким однаковість людей і речей повинна розглядатися тільки методологічно [Єрофєєва, 2015].

Проблема полягає не в тому, що акторно-мережева теорія тягне в сторону антропоморфізації чи кібернетизації. Бо вже на рівні програмних заяв заперечуються будь-які «морфізми». Вони розглядаються як форма редукції, підміни кваліфікацію дійовій особі, замість того щоб простежувати її походження. Проблема в тому, що розроблений в АМТ механізм наявності агентності у матеріальних об'єктів влаштований таким чином, що неминує призводить до вказаної вище проблеми та критики. Бо базовою моделлю матеріального об'єкта в АМТ є технологічний об'єкт форма відносин людини з технологією переноситься на інші типи відносин. [Вахштайн, 2013] Найбільш наочним є взаємодія в модальності повинності, а «лежачий

поліцейський» - скидати швидкість[Латур, 2014:181] Отже, виникає ще один принцип побудови дії - «робити - це змушувати робити »[Напреенко, 2015: 113]. Знову ж проблема не в тому, що матеріальні об'єкти є наділеними примусовим характером, відносно соціального. «Це, звичайно, не означає, що такі учасники як не-люди" детермінують "дію, що корзина" служить причиною "доставки продуктів або молотки" змушують "забивати цвяхи. Подібне повернення назад спрямованості впливу просто перетворило б об'єкти в причини, наслідки яких передавалися б через людські дії, тепер зведені до місця простих провідників»[Латур, 2014: 102].

Як речі примушують людей, так і люди примушують речі робити якісь дії. Проблема полягає в тому, що весь спектр можливих взаємодій зводиться до відносин примусу. І це - наслідок механіки самої моделі, а не ідеологічної позиції її авторів. «Скоріше, це означає, що між причинністю в повному розумінні слова і абсолютним небуттям може існувати множинна кількість таких метафізичних півтонів.

В свої статті «Про інтероб'єктивності» Латур пише наступна: «Діяти - значить опосередковувати дію іншого» [Латур, 2007: 91]. Тут Латур відмічає, що дія ніколи не може мати одиночний характер, «один в мережі не актор», вона завжди має направленість на інших акторів. Кожен є посередником дії кожного. У акторно-мережевий теорії посередники характеризуються «здатністю кожного актора спонукати інших акторів робити несподівані речі» [Латур, 2014: 181] .Як вказує Харман, така концептуалізація дії неминуче призводить до парадоксу Зенона [Harman, 2009:145]. Якщо для здійснення дії потрібен посередник - значить, і для дії посередника потрібен посередник, і так далі до нескінченності. Більш того, в цій моделі незрозуміло, як взагалі починається взаємодія між акторами (точніше, чому воно не починається раніше), адже дія опосередкована з самого спочатку, тобто до встановлення самих зв'язків.

Висновки до першого розділу

В першому розділі нами було проаналізовано теоретичні засади ANT в її критичній риторичній відносно представників традиційної соціології. З тексту ми можемо відзначити, що сам Латур постає в образі соціолога, який намагається врятувати соціологію як науку, а, в свою чергу, АМТ – це крок до повернення поняття «соціальне» як він вважає в його первісному сенсі. Підкреслюючи, що повторне збирання соціального – це відновлення роботи, розпочатої, але швидко зупиненої соціологами соціального.

Щоб описати пропонований АМТ проект порятунку соціології, в розділі послідовно представлені основні проблеми традиційної соціології, виділені АМТ, і розглянуто пропонований їй представниками варіант вирішення цих проблем.

Також ми провели порівняльний аналіз сучасних концептів соціологічних напрямків в трактуванні «соціального» та їх наслідки для соціальної епістемології, як агент-структурний підхід і місце проекту АМТ («поворот до матеріального»). Перший пов'язаний з питанням пошуку підстав при поясненні соціальної реальності: чи слід шукати подібну підставу в свідомості і волі суб'єкта або необхідно відштовхуватися від структурних відносин, а дії суб'єкта можуть бути винесені за дужки?

І виходить з того, що в даний час на порядку денному соціальній теорії стоїть завдання інтеграції дії і структур, розрив між якими існував в суспільних науках. Концепт АМТ, на мою думку, представляє собою особливий дискусійний простір досліджень науки і техніки, в якому ставиться питання про матеріальності соціального світу.

Незважаючи на активну критику відносно основних ідей традиційної соціології соціального, критика, висловлена в її адресу представниками акторно-мережевої теорії, не повинна розглядатися як деструктивна і націлена на тотальну реконструкцію соціологічної науки. Навпаки, виявивши в соціології соціального значні невідповідності в способі пояснення соціальних фактів, ANT може розглядатися як напрямок, що пропонує власний «проект порятунку соціології» через повернення до задачі з вивчення зв'язків між сутностями, які знаходяться в соціальному світі.

Хоча АМТ і критикують але вона зробила свій вклад в розвиток соціології її переосмислення. Співіснування різних підходів до трактування соціального позитивно відобразиться на його вивченні, адже конкуренція - один з чинників розвитку. Однак не варто приймати за конкуренцію просте нарощування емпіричного і теоретичного матеріалу. Принцип мультипарадигмальності повинна бути місцем і для боротьби аргументів, а не тільки для їх мирного накопичення.

РОЗДІЛ II. Оцінка інноваційного потенціалу концептуальних засад АМТ

2.1. АМТ як спроба переосмислення знання про соціальне та соціологічний зміст ідеї повороту до матеріального

Віяння часу дають натхнення багатьом дослідникам рефлексувати щодо трансформації навколишнього світу. Особливо це твердження актуальне для представників напряму науки і технологій. До нових форм концептуалізації «соціального» в дусі «повороту до матеріального» слід віднести дослідження в галузі соціології науки і технологій, які здійснюються Б. Латуром, К. Кнорр-Цетінє, Е. Пікерінг, а також роботи ряду інших авторів. Особливістю даного підходу є небажання слідувати дуалізму структура-агент, про який ми говорили раніше, з одного боку, і принципом заміщення матеріального «символічним» - з іншого. Аналіз поняття «соціальне» в рамках акторно-мережевої теорії здійснює французький дослідник Б. Латур.

У статті «Про інтерсуб'єктивності», підводячи висновки спільної наукової співпраці з М. Калоном в сфері соціобіології, Б. Латур приходять до висновку, що першочергові побоювання, що проект з розширення поняття соціального і його редукції до біологічного, може бути марним – в силу зміщення вектору в сторону політичної філософії. Але саме у зв'язку з позицією соціобіології теорія про соціальне повинна зайнятись переосмисленням поняття «соціального» стосовно можливості його використання до людини.

Б. Латур виділяє два види соціального: комплексну і складну. Якщо говорити за першу, то вона існувала до появи самої людини і найчастіше ототожнюється з ланцюжками взаємодій, що передбачають акторів, їх фізична присутність і дії у відношенні один до одного. Іншими словами, це ситуація віч-на-віч, описана інтеракціоністами, і тому, Б. Латур іронічно відмічає, соціальне життя приматів є «рай для етнометодології», які ігнорують, як відомо, соціальні структури. Однак і адепти соціальних структур також не праві, оскільки, апелюючи до структурному ефекту, вони не враховують посередника, що забезпечує подолання розриву між індивідуальними взаємодіями і структурами, індивідом і суспільством. Цей розрив притаманний і спробам агент-структурної інтеграції, описаним вище. Ця збігання структур і взаємодій може бути подолана шляхом звернення до посередників - сукупності інструментів і знарядь, програм і розрахунків, зведень і оглядів, касових вікон і дверей.

Складна форма соціальності, що характерна для спільноти людей, передбачає «присутність дискретних змінних, які можуть бути досліджені одна за одною і складені одна в одну на манер чорного ящика» [Латур, 2006: 180]. Тут позицію Б. Латура можна було б помилково кваліфікувати як повернення до марксистської концепції з її ідеєю трудової діяльності людини, однак цьому перешкоджає трактування поняття об'єкта, його невизначеність відносно знарядь праці. Трактування поняття «об'єкт», запропоноване Латуром, не ототожнює їх ні з інструментами, ні з «символічним», ні з інфраструктурою. Позитивні визначення «об'єкта» виявляються розмитими, скоріше мова йде про відмову від традиційної мови гуманітарних наук і спробах введення нових категорій - таких як «гібриди», «мережі», «посередники», «речі».

У роботі «Перезбирання соціального» Латур виділяє два підходи в трактуванні «соціального». Перший ґрунтується на ідеї диференціації реальності, з одного боку, і звуження значення сенсу соціального, з іншого, і постулює існування соціального як особливої сфери, відмінної від інших, обмежуючи її взаємодіями індивідів суспільства модерну. Відповідно до даного підходу, наука володіє власною логікою розвитку, яка може обмежуватися соціальним контекстом, так як відносини між соціальними і Несоціальні явищами можуть бути описані як відносини детермінації, тобто як причинно-наслідкові зв'язки. Другий підхід ставить під сумнів вихідне положення соціального субстанціоналізму, заперечуючи уявлення про соціальне як стабілізованому стані, матеріалі або символічній репрезентації, робить акцент на процесі асоціації гетерогенних елементів. Це означає, що епістемологічної вимір науки не слід обмежувати від соціального контексту, який «за замовчуванням» вбудований в тіло науки, так як її об'єкти представляють собою ансамбль безлічі різнорідних зв'язків.

Звідси випливає, що об'єктивність - не властивість науки, а процес встановлення або відновлення нових відносин. І якщо перший підхід виходить з існування об'єктивного, то другий ставить завдання виявити умови його можливості. Найбільш наочним прикладом другого підходу є акторно-мережева теорія, яку, згідно з Б. Латур, характеризують три показники. По-перше, роль об'єктів як учасників (агентів) процесу будівництва, а не їх натуралістична або символічна інтерпретація. По-друге, трактування соціального не як положення, що склалося, а як процес стабілізації розбіжностей. По-третє, відмова від методології деконструкції і орієнтація на

виявлення того, «які нові інституції, процедури і концепти можуть зібрати і возз'єднати соціальне» [Латур, .2013].

2.2. Проблема визначення статусу речей в АМТ

В процесно-орієнтованій соціології, до якої зараховують і АМТ, центральною ідеєю виступає рух, дія, активність. Перевагою даної позиції виступає отримання можливості фіксації об'єкта як багатогранного прояву рухів і змін потоку розподіленої дії. Кожен об'єкт в людському сприйнятті сконструйований ним, як і саме сприйняття людини, але факт конструювання робить об'єкт менш важливим і цікавим для дослідження, адже саме з процесу безперервного конструювання реальності і складається колективне життя людей. Будь це конструювання речей, ідей або самих себе.[Снегирев, 2017: 90]

Вивчаючи соціальні зв'язки, в центрі уваги стають смислові потоки, або потоки розподіленої дії, на перетинах яких, існують об'єкти будь це об'єкти матеріального світу, як машини, бланки, скріпки, тварини або ідеального, як держава, Бог чи рука ринку [Харман, 2007].

Але все ж таки, спрощуючи складність та багатогранність наукового дискурсу, можна сказати, що всі суперечки навколо акторно-мережевий теорії є, по суті, суперечками навколо статусу речей в соціологічній теорії. Чи діють речі? Якщо діють, то як [Kaplan, 2009: 229]? Чи припустимий принцип узагальненої симетрії і чи можливо для опису дій людей і речей використовувати один і той же словник [Collins, Yearley, 1992]? Одні переконані, що головне відкриття АНТ в тому, що речі діють і грають (велику) роль в суспільстві, і всіляко відстоюють це. Інші доводять, що це не так або не зовсім так. У цій ситуації рано чи пізно виникає відчуття незручності. Мова йде про те, а чи невже це таке велике досягнення сказати, що роль речей в нашому житті велика і що вони діють?

Саме такі питання прослідковуються в дискусії журналу «Mind, Culture and Activity» з нагоди публікації однієї з найбільш відомих статей Латура «Про інтероб'єктивності» [Латур, 2006]. Учасники дискусії кожного разу помічають, що в підходах, до яких вони належать, вже досить давно говорили і говорять про роль речей у взаємодії людей [Lynch, 1996;Berg, 1996]. До незручності додається збентеження, пов'язане з тим, що ікона АНТ Бруно Латур іноді використовує терміни «річ» і

«матеріальний об'єкт» як синоніми, а іноді дає вагомий привід розрізняти речі і об'єкти. Зокрема, в статті «Чи зуміємо ми повернути собі матеріалізм?» Він пише: «Технологія - бідна родичка епістемології. Вона все ще несе ношу визначення матерії, перекладену на неї іншим надмірною визначенням наукової діяльності. Внаслідок чого в багатьох описах "речей" немає нічого «речового». Те, що іноді описується всього лише як "об'єкти", помилково прийняті за речі». Звідси виникає необхідність в новому стилі опису, який би дозволив обійти обмеження матеріалістичного (а в дійсності ідеалістичного) визначення матеріального існування [Latour, 2007: 138]. У ряді інших текстів [Латур, 2012; Latour, 2008] Латур також натякає на важливість цієї диференціації, однак ніде не проводить її ретельно і досить послідовно. Як вказує Андрій Кузнецов: «...побачити різницю між об'єктами і речами нам не дає відсутність надійних технологій візуалізації і комунікацій, завдяки яким можна було б не визначати речі, а сказати: ось вони!» [Кузнецов, 2015] Тобто однозначної відповіді на це питання представники АМТ не мають і до сьогоднішнього дня, але дискурс та дослідження стосовно статусу речей і матеріальних об'єктів залишається актуальним.

Але тим не менш дати відповідь на такі виклики спробував В. Вахштайн, буквально намагаючись зробити те, що Латур лише обіцяв зробити і закономірним чином зіштовхується з «проблемою привілейованого об'єкта». Вахштайн наголошує, що в соціології речей таким привілейованим об'єктом стала техніка: «Власне, весь теоретичний пафос об'єкт-центричної соціології зводиться до твердження простої аксіоми: ми живемо в світі матеріальних об'єктів. А, отже, соціальне можна помислити лише "разом з речами". Для того аби продемонструвати логіку Вахштайна ми повторимось, що в свій час Бруно Латур і Мішель Каллон запропонували тезу генералізованої симетрії-методологічна вимога розглядати суб'єкт і об'єкт, людину і річ як рівнозначних діючих осіб. У соціології речей, як стверджує Вахштайн, ми можемо фіксувати старі наративи, що знайомі нам по романах фантастів, ще з самого дитинства, де неживі об'єкти живуть соціальним життям(в класичному його розумінні). Саме такий напрям виростає з соціології технологій і спроби визначити соціальний статус техніки (робота, комп'ютера, «розумного житла» і т.д.[Вахштайн, 2013: 34].

Далі Вахштайн зіставляє два маніфести «повороту до матеріального»: «Вперше (принаймні в новітній історії) виникає питання щодо того, а чи дійсно найбільший інтерес для людей представляють інші люди. Як показують численні дослідження,

частина сучасних людських відносин пов'язані з об'єктами не меншою мірою, ніж з самими людьми» [Кнорр-Цетіна, 2006]. «... Після того як постструктуралізм і конструктивізм розпорошили в повітрі все, що здавалося надійним і твердим, нам пора знову звернути увагу на неопосередковану присутність об'єктів, з якими ми живемо, працюємо і спілкуємося, яким довіряємо, які любимо і ненавидимо, які пов'язують нас настільки ж, наскільки ми пов'язуємо їх. Це відповідний момент, щоб знову знайти теоретичну чутливість до жорстких кордонів нашого соціального світу, відчутти силу об'єктів, що дають нам відсіч у вигляді спалахів вірусу, аварій, інформаційного перевантаження, забруднення навколишнього середовища або нових технологій тероризму» [Pels, Netherington, Vandenberg, 2002]. Вахштайн звертає увагу на те, що в обох маніфестах саме складні технологічні об'єкти як носії нових ризиків виступають від імені всіх матеріальних речей. Це те, що він називає «ідолом технології» (за аналогією з Беконівськими ідолами, заважають пізнанню суб'єкта адекватно бачити цей світ). «Технології, -зазначає Вахштайн, -переосмислюються в соціології речей як свого роду" привілейовані речі".

2.3. Аргументація ролі технічних приладів в контексті ідеї переобрання соціального

Для того аби переосмислити роль технічних приладів, буде здійснена спроба опори на додаткові точки зору та теоретичні концепти інших авторів. Безпосередньо, коли мова йде за технічні прилади, ми можемо говорити про штучно створену систему технічних артефактів. Як система артефактів техніка дає змогу людині компенсувати свої природні недоліки і задовольняти свої загальні потреби у все більш зростаючому обсязі.

Хоча соціально-гуманітарні міркування щодо техніки зводяться до того, що її сутність не може бути узагальнена до функції задоволення тільки загальних потреб, що вони не є лише засобом для задоволення прагматичних цілей [Пирогов, 2014: 8].

Технічні прилади впливають не тільки на поведінку людини, а й на структуру особистості. Техніка може виступати суб'єктом діалогу, бо неодноразово було вказано на те, що техніка впливає на ціннісно-світоглядні структури людини. Техніку можна розглянути по відношенню до людини одночасно і як об'єкт, і як суб'єкт. Знову ж так ми повертаємося до питання можливості такого розгляду в науковому контексті. В

рамках класичної науки – ні, тому що вона побудована на протиставленні об'єкта і суб'єкта. У пост-некласичній науці це протистояння знімається [Пирогов, 2014: 8].

У феноменологічній парадигмі об'єкт розуміння як конструкція свідомості, як інтерсуб'єктивний феномен, що виникає в процесі повсякденної і соціальної взаємодії зі світом: «Результат виборчої активності нашого знання – виділення індивідуальних і типових характеристик об'єктів. Загально кажучи, нам цікаві лише деякі аспекти кожного особливого типізованого об'єкта» [Schuyts, 1988: 137]. Ті аспекти, які цікаві і іншим. Об'єкт трактується як вузол взаємин між людьми – інтерсуб'єктивне формування.

Знову ж таки у контексті «реляційної онтології» Б. Латура об'єкти також є похідними мережевих відносин, але вже не тільки між людськими, але і «нелюдськими» компонентами [Latour, 2003: 26].

У цій мережі відносин між явищами різної природи з'являється інтероб'єктивність як стійка визначеність речей, що дозволяє їм залишатися самими собою, не дивлячись на їх разове використання та інтерпретацію [Латур, 2006: 392]. Так в соціології з'являється особливе поняття – «річ».

Чіткого означення, як ми зазначали вище, цього поняття, слід сказати, поки немає. Тому і у наявній літературі, де обговорюється це поняття, суворі дефініції будуть відсутні. Річ визначають як «цілісну і відносно стійку частину об'єктивної дійсності, що володіє визначеністю вираженої в структурних, функціональних, якісних і кількісних характеристиках» [Пирогов, 2014: 8].

Віктор Вахштайн також робить цікавий акцент на особливості речей, на його думку, вони виконують функцію «медіаторів» і «стабілізаторів» соціального життя. Для нього речі це, скоріше, «образи матеріального », невіддільні «від нашого інтуїтивного розуміння соціальності» [Вахштайн, 2006: 39].

Тому ми можемо стверджувати, що речі є багатогранними, тобто це і інструменти, об'єкти пізнання, товари, твори мистецтва, міська інфраструктура, техніка. Спільне в них те, що вони здійснюють вплив на взаємодію людини зі світом, якщо звернутись до феноменологічного підходу, то виходить, що різні речі впливають на взаємодію з відповідно різними світами. Тобто коли речі представляють собою моделі взаємодії, що втілюються в природному матеріалі, вони отримують здатність впливати на поведінку людей.

Ведучи далі мову про вплив речей на людини, варто зазначити думку Бодріяра щодо їх характеру. На думку науковця, речі володіють досвідом, що втілюється в предметності, відповідно вони мають біографію, яка має якісну визначеність для того, хто цією річчю користується. В той же час річ активна по відношенню до людини. Повсякденність – це світ речей, які диктують нам правила поведінки. «Споживаються не самі речі, а самі відносини; споживається ідея відносини через серію речей, яка її проявляє» [Бодрийяр, 2001: 215].

Пирогов Сергій Володимирович проводячи аналіз соціокультурних аспектів техніки зводить їх до трьох основних ознак: когнітивна – знання властивостей природних матеріалів, і тут ми виділимо технічні вироби (знаряддя, інструменти) як засіб життєдіяльності; соціальної організації предметних структур практик, і тут ми бачимо технологію як спосіб спільної діяльності; символічна – уявлення про мету діяльності, і тут ми бачимо деякий соціокультурний проект [Пирогов, 2000].

Тому як показував Х. Ортега-і-Гассет, кожному типу життя відповідає своя техніка [Ортега-і-Гассет, 1997: 175]. «Якщо людина – істота, чиє буття полягає в тому, чого ще немає, тобто в чистому проекті, задумі, програмі власного буття, то техніка – це функція змінної людської програми. Соціокультурна програма, втілена в техніці, виступає моделюючою системою, тому техніка «змушує» людини вести себе певним чином» [Ортега-і-Гассет, 1997: 175]. Вживання речі формує модель поведінки, і в цьому плані речі мають свою логіку.

Для того аби мати основу для концептуалізації роздумів щодо ролі технічних об'єктів та вивчення їх поліфункціонального прояву агентності відносно індивіда, нам варто повернутись в історію і спрямувати вектор зору на тогочасну долю техніки, яка на протязі свого існування здійснювала значний вплив на соціальне буття людини.

Найбільш актуальними з моменту масового виходу на світові ринки стали прилади відео-, аудіо- збереження та відтворення інформації. Хоча така техніка й володіла кучим функціоналом, та це не применшувало її впливу на процес взаємодії з людиною.

Одним з технічних досягнень минулого, яке не бажає старіти і виходити із нашої взаємодії, є грамплатівка та вініловий програвач. Десятиліття змінюють одне одного, змінюється і основне утилітарне призначення грамплатівок, нових рис набуває соціокультурний портрет взаємодії їх з людьми. Але навіть в XXI столітті вініл

залишається невід'ємною частиною світової масової культури, якою він став приблизно півстоліття тому. Причиною «живучості» вінілу є функціональна неоднозначність побутування грамплатівки в культурі, періодична зміна варіантів її використання.

Можливість передачі та збереження звукових сигналів зробило грамплатівку важливим засобом опосередкованої комунікації. Людство використовувало цей засіб в першу чергу для збереження інформації різних видів. Домінуючим видом є музична інформація [Трещев, 2007: 15].

Винахід грамплатівки надало людям інший спосіб сприйняття музики. Починаючи з XVII століття, протягом трьохсот років в цій області існувала єдина форма – публічний концерт. Масове виробництво грамофонів послугувало створенню ринку музичних записів, сприяло масовому підвищенню інтересу публіки до світу музики. У людей з'явилася можливість не виходячи з дому прослухати улюблені мелодії, насолодитися музичними новинками, відпала необхідність відвідування концертного залу тільки для того, щоб послухати музику [Трещев, 2007: 15]. Грамплатівки стали посередником між людиною та музичними витворами, що по свої суті перетворило їх в агента-посередника, який призвів до кардинальної зміни в просторовій структурі комунікації.

Грамзапис забезпечив збереження інформації просвітницького характеру. Така інформація склала зміст спеціальної «навчальної» серії пластинок, що випускається «Мелодією». В рамках цієї серії виходили дитячі казки та аудіо-версії вистав, народні артисти СРСР читали класику зі шкільної програми з літератури. Грамплатівки активно використовувалися при вивченні іноземних мов. У вигляді додатків до слайдів випускалися аудіо-екскурсія по найбільшим музеям світу. У 1960-1970-і рр. в нашій країні випускалися «звучать» журнали, серед яких дитячі «Кругозір» і «Колобок». У журнали були вкладені гнучкі пластинки з кольорового вінілу з записами музики, віршів і казок. Платівки іноді з'являлися на сторінках російськомовного журналу «Америка» (видавався в США) і вітчизняного «Клуб і художня самодіяльність» [Трещев, 2007:15].

Платівка виконувала функцію аудіо-няні – батьки сміливо могли залишити дитини без нагляду, надівши йому навушники або посадивши перед колонками для прослуховування [Трещев, 2007:15]. Така ситуація не нічим іншим як делегування

обов'язків технічному приладу, у даному випадку вініловому програвачу, як суб'єкту наділеного освітнім функціоналом.

Воскові валики фонографа і грамплатівки відобразили для нащадків голоси відомих письменників (Ф. Достоевського, І. Тургенєва, О. Уайльда, М. Твена, У. Уїтмена), поетів (М. Некрасова, О. Блока, В. Брюсова). Публічні виступи і авторські читання отримують активне використання при інтерпретації художніх творів. Кодом читання звукової інформації має гранично широка частина соціуму, а сам звук здатний передати максимум суб'єктивного. Унікальний людський голос не спотворюється при масовому тиражуванні, як це відбувається у випадку з репродукцією живописного полотна або при книгодрукуванні (тиражування рукописів може зрівнятися з грамплатівки в плані передачі суб'єктивного, але соціальний код прочитання індивідуального почерку буде значно вужче) [Шилов, 2006].

Збереглися також записи, що володіють цінністю для дослідників культури повсякденності (наприклад, «розмова одеських візників, жарти петербурзьких гімназисток, звукозапису спогадів народовольців, допит свідків на кримінальному процесі») [Шилов, 2006].

Крім навчальної та музичної інформації, на грамплатівки зберігалася різна звукова інформація немuzичного характеру з досить широким спектром функціонального застосування. Так, платівка виступала не тільки засобом опосередкованої комунікації між композитором і слухачем в системі художньої культури, а й засобом інтерсуб'єктивного спілкування в повсякденній практиці. Ще Л.М. Толстой в цілях економії часу записував на фонограф відповіді на листи. У 1960-1970 рр. в великих центральних і південних радянських містах існували вуличні студії звукозапису, надавали можливість записати на платівку «говорити лист» або «Музичне привітання» [Шилов, 2006].

Пластинки купувалися не тільки заради безпосереднього зберігання на них інформації. Поступово виникає особлива частково сакральне ставлення до цього артефакту культури, і платівка стає об'єктом колекціонування.

Поява перших приватних колекцій патефонних пластинок відноситься до 1930-м рр. У другій половині ХХ століття філофонія входить до числа популярних масових видів збирання. Це пов'язано з прискоренням динаміки рок- і поп-культури, що почався в 1960-х рр. в Великобританії і США і поширився на інші країни. Зріст числа виконавців

зумовив розширення і ускладнення структури музичної індустрії, збільшилася кількість звукозаписних компаній і, отже, кількість вироблених пластинок. Масова філофонія сприяла впровадженню в культуру таких артефактів, як кольоровий вініл (червоні, зелені, жовті та інші пластинки) [Шилов, 2006].

У наші дні, коли грамплатівка давно витіснена компакт-дисками з музичних магазинів, саме колекціонери допомагають вінілу «залишатися на плаву». Сучасні філофоністи готові переплачувати в багатократному розмірі (порівняно з компакт-диском) за вінілову версію нових альбомів, вважаючи платівку привілейованої формою сприйняття музики. «Вініл – це кращий спосіб виразити своє ставлення до музики. Якщо ви хочете розчинну каву, то купуйте CD, якщо ви хочете насолодитися справжнім ароматом і смаком цього напою, то купуйте вінілові пластинки» [Кутішенко, 2003].

Платівка залишається одним з основних форматів, на яких випускаються сингли (наявність вінілової, касетної і CD-версії синглу є критерієм для включення релізу в основні хіт-паради). Чи не змінили своєї прихильності до вінілу і DIY лейбли, що випускають тиражами, рідко перевищуючи 3000 екземплярів, музику в стилях панк-рок, хард-кор, краст, нойз, грайнд-кор і т.д.

До кінця XX ст. грамплатівка перестала бути основним засобом зберігання музичної інформації, однак виникнення нових реалій в масовій музичній культурі сприяло розширенню ряду можливостей по використанню пластинки.

Саме тут з'являється можливість спостерігати тенденцію зміни позиції вінілового програвача і грампластинки в його функціональному навантаженні першочергового задуму. Вони звільняються від своїх прямих обов'язків і набирають нового смислу. Розглядаючи цей процес через теоретичний концепт Голофаста [Голофаст, 2000], можна говорити про зміну режимів відношення людини та речі, в нашому випадку – вінілового програвача.

Якщо розглядати другу половину XX століття як пік масовості та популярності вінілових програвачів, то в такому режимі ставлення до речей є значно більш ситуативне, речі розглядаються як помічники, партнери по соціальній взаємодії. Річ перетворюється в функціональний компонент звичайної, рутинної діяльності людини, їх заміна стає регулярною (аж до одноразового використання). Речі стрімко розмножуються, обслуговують все більш і більш приватні, специфічні потреби. Замість

того аби відобразити фактичність, історію і реальність, речі починають відобразити претензії і можливості свого господаря [Голофаст, 2000].

Виникнення іншого нового варіанту використання грамплатівки лежить в семіотичному просторі культури, що постійно наповнюється символами. На пострадянському просторі грамплатівка стає символом епохи, що відсилає до періоду 1970-1980-х рр. Прослідковується зміна статусного характеру вінілу – з універсального утилітарного засобу для відтворення аудіо-контенту, вона трансформується в елітарну річ, що слугує показником «хорошого смаку». Елітарність грампластинок проявляється в таких факторах як висока ціна, відносно, невисокі тиражі випуску, характер самого контенту направлений на вузьку та специфічну аудиторію споживання, що позиціонує себе «любителями високої та вишуканої музики».

Наступний, не менш показовий, приклад технічного об'єкту, який значною мірою змінив побут та життя людини є телевізор. Поширення телебачення в середині ХХ століття змінило домашнє спілкування і в цілому інформаційну насиченість повсякденного простору. Всі сімейні взаємодії – між чоловіком та жінкою, між різними поколіннями домочадців перетерпіли певну трансформації. В цій ситуації можна сказати, що телевізор трансформував домашній простір, хоча можна, майже, впевнено говорити про те, що при створенні таких установок в нього не було закладено – тобто ця річ самостійно вплинула на формування інтерфейсу кімнати будинку.

Для історичного огляду комунікативних практик людини з телевізором було взято монографію Сергєєвої Ольги В'ячеславівни «Домашній телевізор: екранна культура в просторі повсякденності» [Сергєєва, 2009]. Книга направлена на вивчення питання комунікації і культури. Розвиваючи концепцію повсякденності, авторка показує, як домашній телевізор змінив багато звичок людей і в побутовий ландшафт в загальному. На матеріалі соціологічного дослідження, виконаного по принципу етнографічного підходу. В книзі представлена спроба реконструювання життя перших поколінь радянських телеглядачів.

В рамках цієї роботи буде здійснена спроба зупинитись на основних, найбільш яскраво виражених, механізмів взаємодії техніки в побутовому просторі з індивідами.

Одним з важливих аспектів формування індивіда в соціумі є його виховання в дитинстві. Тому ми розглянемо зміну розподілу цього обов'язку при появі телевізора. Неодмінно, однією з основних ліній комунікації всередині сім'ї є комунікація між

поколіннями (старші і молодші, батьки і діти). П. Бергер і Т. Лукман, показуючи формування інтерсуб'єктивних значень, зазначають про невід'ємну роль первинної соціалізації, тобто тієї першої картини світу, що формується в рамках сімейного простору [Бергер, Лукман, 1995.].

Про групову динаміку і статус дитини в сім'ї можна говорити як про історичне явище: в традиційній селянській родині, не нуклеарній, а розширеній, значну роль в повсякденній опіці дітей (в розмовах та розвагах) грали бабусі та дідусі. В досучасних традиційних суспільствах взаємодія між поколіннями була стабілізована традиціями. Нами задавали рамки для розмов, проявів почуттів, передачі навичок і знання. Сучасність і урбанізація як новий лад соціального життя внесли свою корективу в сімейні відносини, в ритуали сімейного праці і дозвілля [Сергеева, 2009: 98]. В умовах цих змін масові засоби поширення інформації та культури , у нашому випадку телебачення, зайняли нішу провідник в соціальний світ, ставали агентами соціалізації, часто вже не поруч з батьком, а замість батька.

Продовжуючи думку щодо соціалізацію в рамках сім'ї варто зазначити приклад передачі «На добраніч, малюки!» Вперше трансльована 1 вересня 1964 року. В багатьох сім'ях був створений своєрідний культ її перегляду в якості ритуалу переходу дітей від активного стану до сну. Така можливість перегляду передачі часто використовувалася батьками як винагорода за хорошу поведінка. Озвучувалось, що коли «зробиш те-то – матимеш можливість для перегляду» [Сергеева, 2009: 98]. І тут ми можемо зупинитись не тільки на тому, що дитяча телепрограма розглядається як інструмент впливу на дитину, але й як важливий аспект нав'язування певної часової структури молодшому поколінню та всій сім'ї загалом.

Продовжуючи тему батьківського маніпулювання телеінформаційним контентом для своїх цілей у взаємодії з дитиною, а ритм телевізійних передач координував сімейне спілкування. Сергеева в своїй роботі відмічає, що в ряді інтерв'ю можна виявити опис ситуацій, які класифікуються як «дитячий протест» проти зменшення рівня уваги до них зі сторони дорослих [Сергеева, 2009: 101].

Діти висловлювали невдоволення, як правило, в моменти телевізійних передач, які залучали батьків і робили їх недоступними для спілкування. Такі обставини показують нам вплив самого факту присутності в будинку телевізійного екрану. Саме не змістовні особливості телепрограм, а сам потік звуків і рухомих картин насичує

домашній простір, що може створювати коло сімейного спілкування, але може і роз'єднувати батьків, і дітей; діяти як фактор емоційного перевантаження. [Сергеева, 2009:103].

Для підкріплення вищезазначеної думки буде доречно проілюструвати взаємодію німецької сімейної пари, що полягає в можливості втечі за телеекран, на прикладі реально зафіксованої взаємодії в межах експерименту дослідником Х. Баузіngerом [Bausinger, 1984] . Він пише про простий акт включення телевізора, якщо його розглядати як діяльність в певному соціальному контексті, що дає можливість пояснення деяких складних взаємодій.

Х. Баузіnger наводить, для пояснення, приклад з домогосподаркою, яка повідомляє, що ввечері вони з чоловіком дуже мало часу проводять за переглядом телевізора. Тільки тоді, коли чоловік знаходиться в роздратованому стані зазначає жінка: «він приходить додому, ледь говорить що-небудь і вмикає телевізор ». Дослідник звертає увагу на те, що в даному випадку вмикання телевізора не містить в собі значення «я хотів би подивитися що-небудь», а скоріше – «я хотів би нічого не бачити і не чути» або «я не хочу ні з ким розмовляти » [Bausinger, 1984.]

Саме в такій ситуації, на думку науковця, телевізійний екран, з одного боку, розділяє подружжя, коли один з партнерів вважає за краще телепрограму живій розмові, а з іншого боку, він може діяти як спосіб відходу від конфліктів або зменшення напружених відносин. Тобто ця взаємодія не є парною, вона за своїм характером є більш складною і включає в себе таких учасників як, чоловік, жінка та телевізор. Це дає можливість в повній мірі зрозуміти складність такого інциденту, але лише в тому випадку, коли ми в позначаємо всіх акторів, акцентуючи увагу на взаємодіях.

Ще одним із демонстративних прикладів комунікативної практики між людиною та телевізором є святкове середовище. Доступні для людей комунікативні канали впливають на організацію вільного і святкового часу. Телевізор і його перегляд в радянські часи спочатку сам по собі сприймався як свято, але з часом отримання екранної інформації стало звичною справою. Хоча це не відмінило зміни багатьох інших звичок людини [Сергеева, 2009: 106].

Найбільш наочно можна спостерігати таку трансформацію і в способах спілкування людей саме під час вихідних та святкових днів. Свято як культурна форма в сучасному суспільстві покликана підтримувати колективну солідарність, в святкових

ритуалах поживляються ідеї і символи спільнот – національних, релігійних, сімейних . Реконструкція використання телевізора в ситуації свята за спогадам перших поколінь телеглядачів призводить до ідеї про те, що телевізор призводить до все більшого віддалення від культури народної [Сергеева, 2009: 106].

У традиційних суспільствах, періоду відсутності технічних гаджетів, усне слово, музика, спів, танець не могли тиражуватися, веселощі вимагали від людини безпосередньої присутності в просторі свята. Ритуал народних ігрищ – карнавальної, ярмаркової ґрунтувався на масовій участі та на принципі, згідно з яким, виконавцями були всі. Ілюструючи цю ідею, можна привести опис особливостей свята в традиційному суспільстві, зроблене на історичному матеріалі національної культури , що відобразились у фольклорі та художніх творах письменників сучасників. В радянські часи ідеї свята сприймаються і перетворюються для цілей державної політики, веселий настрій в святкових ритуалах продукується фахівцями, організаційно і професійно оформляється, а «народність» змінюється «масовістю» [Сергеева, 2009: 106].

Оскільки свято завжди було видовищем, то прихід технології трансляції зображень спричинило за собою злиття святкових акцій з телевізійною програмою. Це означає, що, з одного боку, у людини з'явилася можливість опосередкованої присутності на масових вуличних заходах, з іншого боку, інститут ЗМІ почав деконструювати спеціальні святкові передачі, покликані створювати і підтримувати веселощі в домашньому просторі. Телевізор упредметнив практику «бути не учасником, а глядачем веселощів » [Сергеева, 2009: 106].

Закріплення за телебаченням функції створення та продукування святкової атмосфери, перетворює телевізор в одного з учасників дії. Це проявляється в тому, що навіть під час безпосередньої взаємодії між людьми, ми не вимикаємо телевізор, навіть за умови створення ним шуму, бо це забирає в нас можливість бути частиною святкового дійства. Більше того учасники святкового заходу самі проявляють ініціативу взаємодії з телевізором, що проявляється у підспівуванні пісень, що лунають з «голубих екранів» чи в бажанні відобразити в сімейних фото-архівах усіх учасників святкового процесу, в тому числі і телевізора, що і слугує безпосереднім фактором святковості.

Якщо говорити про вплив телевізора на структуру повсякденних практик, то варто зазначити те, що розклад телевізійних програм вимагає від членів сім'ї підлаштовуватись під нього. Розклад життя видозмінювався в залежності від зміни

телевізійного контенту. Для прикладу, вечірні новини змушували старших членів сім'ї завершити свої справи до їх початку. Передача «Спокійної ночі малюки!» слугувала для матерів повідомленням про те, що необхідно дитину вкладати спати.

Висновки до другого розділу

В другому розділі була прийнята спроба акцентувати увагу на матеріальних об'єктах як важливого елементу акторно-мережевої теорії, що забезпечує її наукову оригінальність та перспективність її використання в часи електронно-технічного прориву, що здійснило людство за останні 70 років. Представники АМТ зазначають про необхідність виникнення в новому стилі опису, який би дозволив обійти обмеження матеріалістичного (а в дійсності ідеалістичного) визначення матеріального існування. Це в свою чергу призвело до певної дискусії в наукових колах стосовно статусу матеріальних об'єктів. Зокрема Латур пропонує переглянути можливість нового стилю опису, який би дозволив обійти обмеження матеріалістичного (а в дійсності ідеалістичного) визначення матеріального існування. Але однозначної згоди та відповідей на це питання наукова спільнота не знайшла і до сьогоднішнього дня. Тому дискурс та дослідження стосовно статусу речей і матеріальних об'єктів залишається відкритим і сьогодні.

Для того аби актуалізувати роль матеріальних речей в життєвих практиках з людиною, були розглянуті погляди ряду інших науковців. Їх думки стосовно такого роду речей як техніка їх роль в комунікативних практиках повсякдення. Проводячи паралелі різних поглядів, можна виділити спільну смислову лінію, що різні аспекти соціокультурної програми, втілені в техніці, є моделюючою системою, тому техніка «змушує» людини вести себе певним чином. З цього виходить, що використання конкретного роду речей формулює конкретну модель поведінки, і в цьому плані речі мають свою логіку.

Для підтвердження вищезазначених слів про значиму роль техніки в нашому житті, її роль впливу на життя людини та проявів агентності була здійснена історична ретроспектива входження в життя людини таких технічних новинок як вініловий програвач та телевізор. Такий огляд дасть можливість зрозуміти, як на зламі часу ці технічні прилади змінили та переформатували структуру нашого життя, внесли корективи, що стосуються комунікативних практик. В цьому огляді техніка розкривається як значимий комунікатор та агент життєвого простору, що відзначається постійністю та тривалістю, а не моментністю.

РОЗДІЛ III. Пізнавальний та технологічний потенціал АМТ у вивченні особливостей розвитку комунікативних практик між людьми в кібервіртуальному просторі їх взаємодій

Даний розділ цієї роботи частково буде спробою рефлексії визначення можливостей вивчення характерних особливостей практик взаємодії між людьми в межах кібервіртуального простору. Також цікаво визначити на скільки нівелюють та взаємозамінюють речі та інші матеріальні об'єкти взаємодію «людина-людина» на «людина-рід».

Велика кількість інформації, поява сучасної техніки і розвиток технологій привели до становлення такого собі постінформаційного суспільства. Його можна позначити як суспільство споживання великої кількості інформації, в залежності від тих інформаційних і комп'ютерних технологій, а також як суспільство з провідним на сьогодні в світі типом комунікації - масовою комунікацією.

Розвиток технологій в цілому і зокрема, в першу чергу обчислювальної техніки, привели до того, що масова комунікація тепер реалізується не тільки в парадигмі «людина - людина». Формуються нові конструкти взаємодії людини і «речей», які з появою Інтернету речей можна сказати отримали своє право на «голос». «Речі» сьогодні мають можливість взаємодіяти між собою, обмінюватись і отримувати інформацію, завантажувати її на «хмарні сховища», а також надсилати її - і все це часто без безпосередньої участі людини. Один з дослідників у цій сфері, Роб ван Краненбург, стверджував: «Що це саме та концептуальна основа простору, в якій все з аналогового і цифрового світів може бути поєднане - перевизначити наші стосунки з об'єктами, а також властивості і суть самих об'єктів» [Kranenburg, 2008: 35]

Для того аби розуміти позицію індивіда в межах сучасного простору, його можливостей в комунікації, що визначають його соціальну позицію в суспільстві, потрібно розібратись в понятті кібервіртуального простору – продукту взаємодії технічних досягнень та соціальної складової суспільства.

Тут виникає необхідність до повернення розгляду питання Інтернету, який першочергово створювався для обміну, накопичення, передачі даних, проте подальший розвиток декларував розширення видів його застосування із-за технічних нововведень в комп'ютерній техніці та потреби індивідів. Саме в цьому моменті часу відбувається перехід до соціальних взаємодій. Для дослідника, в межах АМТ, вже на цьому етапі цікаво прослідкувати тенденції асоціацій цих агентів, що впливає на деформацію

соціального полотна. Якщо продовжити, то в певній мірі кіберпростір є відображенням реальних соціальних відносин.

Так, на думку автора теорії «віртуального суспільства» А. Бюля, з розвитком технологій віртуальної реальності комп'ютерна техніка з простих машин для обчислення перетворилась на універсальні механізми з виробництва «дзеркальних» світів. «У кожній підсистемі суспільства формуються такі "паралельні" світи, в яких функціонують віртуальні аналоги реальних механізмів відтворення суспільства: економічні інтеракції і політичні акції в мережі Internet, спілкування з персонажами комп'ютерних ігор тощо. Процес заміщення за допомогою комп'ютерів реального простору - як місця відтворення суспільства простором віртуальним - Бюль називає віртуалізацією» [Иванов, 2006].

Процес віртуалізації суспільства пов'язаний з віртуалізацією цих механізмів в можливості їх відтворення, однак будучи розміщеними у віртуальне середовище, з огляду на їх специфіку, ці механізми не можуть зберігатись вже точною копією своїх реальних аналогів. Віртуальне середовище, на мою думку, призводить до трансформації соціокультурної системи і соціокультурного простору, однак при цьому кіберпростір як культурне явище не змінює основних потреб людини, а створює новий формат сучасної культури. Як було сказано вище, кіберпростір, подібно до реальної культури, має свій власний набір соціальних інтеракцій (цінностей, стандартів, символів, мемів). Це дозволяє говорити про широкий функціональний обіг в цій плоскості взаємовідносин, на основі яких формується нова соціальна схожість.

І тут варто згадати про «матеріальний поворот», запропонований представниками АМТ, актори(люди), що є виключені з системи кібервіртуальних відносин не будуть володіти тим набором культурних кодів, що учасники цього простору. І це не означає, що перші не користуються технічними засобами і Інтернетом в системі «суб'єкт-інструмент». Необхідно виключити інструментальний характер речей, що позбавляє їх дії Ми не можемо вважати технічні пристрої лише як «вхідний квиток» в цю культурну сферу. Інтернет, комп'ютер, смартфон такі ж активні учасники творення цієї культури та реальності. Їх специфічні особливості визначають їх вплив на систему взаємозв'язків інших учасників мережі.

«Мережа Інтернету створює фундамент для формування віртуальних спільнот, генерує текстові формати нового типу, стирає кордони між націями, нівелює простір,

який створює відстань і фізично роз'єднує людей і, в як результат, формує навколо себе специфічну і радикально відмінну культурну форму - кіберкультуру» [Добычина, 201:55].

Таке поняття як «кіберкультура» досить часто порівнюється з поняттям «інтернет культури». «В основі рзуміння інтернет-культури дуже часто уявляють культуру подання інформаційного масиву і спілкування в Інтернеті, що є невіддільним елементом інших ціннісних орієнтирів користувачів Мережі» [Ищук, 2014: 239]. Так Е. С. Ляшенко визначає інтернет-культуру як «систему цінносно-етичних традицій, норм, систему знаків, символів і смислів, культуру обміну і зберігання інформації в просторі комунікації, культуру взаємодії користувачів» [Ляшенко, 2011: 99].

Аби зрозуміти внутрішню кухню конгломерату цих взаємодій, необхідно виділити всіх можливих учасників цього простору, які можуть мати різні конфігураціях взаємодій.

Досліджуючи типи взаємодій в мережі Інтернет, Найдич, О. Ю. Нікіфоров, В. В. Чеклецов, В. А. Бородін А. в своїх роботах виділили наступні їх види:

Перший тип взаємодій – «машина - машина», тобто такий собі набір технологій, завдяки якому реалізується міжмашинна взаємодія, всередині якої відбувається передача і прийом даних.

До другого типу відносять взаємодію речей з інфраструктурою зовнішнього середовища, що дозволяє технічним пристроям реалізувати односторонній або двосторонній обмін даними з елементами інфраструктури, необхідними для вирішення логістичних локальних завдань [Никифоров 2015: 1345]. Наприклад, автомобілі Tesla оснащені спеціальними датчиками, які отримують інформацію про навколишнє оточення, також в автомобілі є системи навігацію, що показують дані про ситуації затори та локалізацію станцій зарядки. [Найдич, 2016.].

Наступний вид взаємодій ґрунтується на парадигмі «машина - природа». В Інтернеті речей технічні прилади здатні вимірювати різноманітні фізичні показники: вологість, температуру повітря, і т.д., передаючи інформацію в програму чи спеціалізований додаток. Сьогодні така технологія часто використовується в системі «розумних» будинків для того, аби прийняти оптимальне рішення.

Четвертий тип взаємодії полягає в констатуванні людини самої з собою. Це є нічим іншим як форма особливої посиленої рефлексії завдяки віртуальним образам,

розміщеним в мережі Інтернет. Наочним прикладом акаунт людини в соціальних мережах, які, окрім підвищеної саморефлексії, породжують поліідентичність індивіда. Тобто зайшовши на сторінку акаунту в Фейсбук, ми, для початку, встановлюємо контакт з власним профілем для того аби продовжити взаємодію з іншими учасниками мережі. Аватар в соціальній мережі є, по-суті, посередником в системі взаємодій

Взаємодія "людина - я" є продуктом еволюцію мережі Інтернет, який завдяки Інтернету речей отримав кратне посилення. Прикладом, є сигналізація розумних годинників щодо активності в соціальних мережах, такі мобільні пристрої дають можливість створювати ефект цілодобової присутності в мережі" »[. Никифоров, 2015: 1346];

Наступний тип взаємодій реалізується за допомогою контактування людини з власним тілом. Якщо раніше для того, аби перевірити тиск в сосудах, виникала необхідність використання спеціального обладнання або здачі аналізів, то сьогодні «розумні» годинники і браслети дозволяють організувати процес віддаленого моніторингу та контролю. Це створює нову парадигму «людина - тіло - річ»;

Ще одним типом взаємодій людини з речами виходить продуктом розвитку Інтернету речей. В. В. Чеклецов стверджував: «Образи цього світу ми сприймаємо через культуру. Тобто знання про те, що ручка - це ручка, ми отримали завдяки нашій культурі. Але якщо на ручці присутній штрих-код, на якому розміщена деяка інформація, зчитуючи її з допомогою мобільного пристрою, ми, в першу чергу, реалізуємо комунікацію через ручкою»[Чеклецов, 2015: 44].

І останній, сьомий вид інтерфейсів - це інтерфейс «людина - людина». розвиток інформаційних і комп'ютерних технологій зробило доступ в мережу комфортним і швидким, а отже, комунікація відбувається практично миттєво між комунікантами. [Чеклецов, 2015: 44].

Не дивлячись на останній тип практик взаємодій, виникає загальне враження щодо розриву людей в процесі комунікації. Тут мова не йде про віртуальний світ як паралельний всесвіт чи окрему реальність. Мова підходить до того, що в межах сьогоднішніх реалій опосередковані практики «людина-людина» досить сильно нівелюються, що створює розрив в розумінні класичної комунікації та віртуалізації суспільства.

Для того аби переосмислити приведені вище практик сучасних взаємодій в мережі Інтернет чи приближених до неї технічних розробок, далі буде прийнята спроба аналізу двох технологій, які, в певній мірі, впливають на формування кібервіртуального простору.

Першим прикладом є використання QR-коду, ще є однією з базових технологій на сьогодні.. Вона пов'язує фізичний об'єкт спеціальним позначенням прив'язаним до веб-серверу. Сама назва QR-коду позначає англійською словосполучення «Quick response» - «швидка відповідь» і є нічим іншим як двомірний штрих-код, що дає можливість кодувати невеликий обсяг інформації. З самого початку QR-коди використовувалися на виробництві, в поштової логістиці, торгівлі і допомагали оптимізувати велику кількість складних процесів.

З розвитком інформаційних і комп'ютерних технологій QR-код починають використовувати в кардинально відмінній сфері туризму (оснащення мітками різних пам'яток і міських об'єктів), в рекламі (організація рекламних компаній, акцій і т.д.). Так прогулюючись вулицями Львову можна нашттовхнутись на штрих-код в просторі вулиці і, відсканувавши інформацію, отримати дані про місцезнаходження чи конкретну інформацію щодо архітектурну пам'ятку.

Сучасний світ людини настільки швидко трансформується, що часом і сама людина не має можливості прослідкувати за тим, як трансформується її буття. Якщо раніше ми, їхавши влітку на море, використовували звичайний, паперовий квиток, щоб сісти на рейс літака чи потягу, то сьогоднішня доступність володіння смартфоном і технологією QR-коду, який надсилається на мобільний пристрій оператором, дає можливість простим дотиком пройти систему перевірки. Речі в певному значенні, для прикладу ті ж самі квитки, активно втрачають свою реальну субстанцію і все частіше реалізуються в форматі віртуального.

Якщо поглянути на економічний сектор, то він теж активно реалізує віртуальний характер: розвиваються онлайн-банкінг (Monobank в Україні), кредити-онлайн. Купівля все частіше передислоковується в інтернет-магазини, де людина може тільки бачити зображення продукту, знаку того товару, який покупець отримає в результаті. Це теж говорить, що йде процес втрати речами їх «фізичного», «матеріального» буття. Особливо актуально дана тематика в умовах тотального карантину.

Саме тому представники акторно-мережевої теорії активно переосмислюють феномени соціального простору. Якщо ще пару десятків років тому в теорії соціальних наук було прийнято все зводити до простору соціального – розгляд певної специфічної субстанції, що надає взаємозв'язкам акторів, в основному людям, унікальні, соціальні атрибути. Тепер такі припущення щодо соціальності є неповними. Простір соціального трансформується в простір асоціацій, де сукупності окремих взаємодій зводяться до окремих зв'язків і об'єднань між різнорідними акторами у всій їх широкій різноманітності [Найдич, 2015: 92-100].

Там, де колись проводилися «знання про відносини людей в соціальному і природному світах», акторно-мережева теорія починає пояснювати «саму суть суспільства і природи» за допомогою аналізу всеможливих асоціацій [Лебедев , 2008: 175].

Такий підхід знаходить своє місце у поглядах дослідників актор-мереж на питання топології. Перенесення акценту уваги в сторону безперервного, постійно відтворюваного простору соціального на «волокнистий, капілярний» простір асоціацій, що спонукає дослідників відмовитися від використання низки традиційних просторових метафор, таких як: метафори рівнів, категорій, структур, систем і т. д. [Лебедев , 2008: 176].

На це місце приходять метафори, що дають можливість «мислення в термінах вузлів, що мають стільки вимірів, скільки у них цих самих сполук» [Лебедев , 2008: 176]. Наслідками такого світогляду стає відмінна, мережева топологія, яка дає надію на порятунок від, властивих традиційним суспільним наукам, категоріальних обмежень [Лебедев , 2008:176-177]. До списку їх завдань включено звільнення від «тиранії» таких просторових просторових дихотомій, як далеко / близько, великомасштабне / дрібномасштабне, всередині / зовні [Лебедев , 2008: 178-181].

Продовжуючи дихотомію простору необхідно продемонструвати приклад зростаючого на сьогоднішній день феномену онлайн відеоігр. Спробуємо переосмислити це складне явище конгломерату взаємодій в межах акторно-мережевої теорії.

По-суті, ми маємо, комунікацію людей в межах віртуального внутрішньоігрового світу, який повинен завжди забезпечуватися посередництвом великої мережі незначних, на перший погляд, акторів - "не-людей» [Giddings, 2007: 115–128.].

Для прикладу, для того аби мати змогу побачити цей віртуальний світ, геймер повинен мати в своєму розпорядженні відповідні технічні прилади з екраном; для того, щоб здійснити доставки техніки для гравця, потрібен транспорт. Для підтримки транспорту в робочому стані потрібно своєчасно здійснювати його ремонт, а щоб деталі для ремонту, слід користуватися спеціальним обладнанням, для того, щоб гравець мав змогу увійти в онлайн-режим потрібно підключення до інтернету і т.д. В даному випадку акторно-мережева теорія враховує всю плеяду таких нюансів і надає науковцям можливість для зосередження на тому, як в кожному випадку змішуються в просторі відеоігор гравці з їх тілами, віртуальні середовища з їх свободами і обмеженнями, аудіовізуальні репрезентації таких просторів, технічні пристрої, які роблять такі репрезентації можливими. [Giddings, 2009: 332].

Найбільш вдало АМТ проявляє свою «альтернативну новизну» на фоні класичної концепції гри Й. Хейзінги [Huizinga, 2011: 416]. Відомо, що Й. Хейзінга відносить до числа ключових ознак будь-якої гри її «обмеження місцем» - тобто закритість в особливому ігровому просторі, «магічному колі», де панує досконалий, недосяжний для зовнішнього світу порядок ігрових правил [Giddings, 2009: 34-35].

Ця теза мала широку популярність, здобула широку підтримку у науковій спільноті і досить часто застосовувалась в межах аналізу відеоігор. Проте таке твердження не було прийнято схвально усіма. Прихильники акторно-мережевої теорії проявили солідарність з тими колегами, які вважали за краще привести критику в назване твердження і дати своє формулювання характеру відеоігрового простору.

Усунення дихотомії всередині / зовні засобами мережевої топології дало дослідникам можливість констатувати розрив «магічного кола» в відеоігрових просторах. На противагу висновкам Й. Хейзінги була висловлена думка про те, що ігровий простір ніколи не може бути повністю замкнутим. Навпаки, саме неодмінна відкритість як відносно реальному життю, так і віртуальному ігровому оточенню слугує запорукою унікальності феномену онлайн відеоігри [Giddings, 2009: 261-263].

Бо, на мою думку, створення меж між самою відеоігрою і її фоном може бути правомірним лише на рівні абстракції, тоді як в реальності ми завжди будемо зіштовхуватись із «заплутаністю», різноманітних поза- і внутрішньоігрових елементів, «хаос, якого нам більше не потрібно намагатися прибрати». Зі всього цього залишається

одне запитання наскільки в такій системі відносин є опосередковані людські системи взаємодії та як буде відбуватись їх трансформація в майбутньому?

Висновки до третього розділу

Отже, на основі проаналізованого матеріалу і спроби рефлексивно переосмислити феномен віртуалізації та кіборгізації в межах АМТ, ми приходимо до наступних висновків. Людина – це не єдиний суб'єкт, що діє у віртуальному просторі. На її боці виступають також повідомлення, штучні агенти, прилади, що все менше і менше відрізняються від людських акторів у віртуальній мережі. Віртуальний світ продукує гібриди соціальних кібер-спільнот, і цей процес здійснюється за власними технологіями і за безпосередністю їх впливу. Постає питання можливості дослідження даних віртуальних технологій. Такі проблеми соціології, на мою думку, є предметом майбутніх соціологічних досліджень.

Отже, в віртуальних відносинах присутні аватарні світи, світи заступників реальних індивідуальностей. Тому нагальним завданням соціології буде дослідження соціальних відносин, що складаються не тільки між реальними учасниками форумів, чатів, але і між продуктами програм і тими заступниками, яких реальні учасники собі вибрали. Соціальні взаємодії між реальними учасниками, прогнозовані чи, наскільки вони можуть бути досліджені існуючими соціологічними методами - це завдання номер один в соціології. Наступне завдання - вивчення відносин між знаками, символами, за якими стоять реальні учасники Інтернету, причин, логіки дій цих суб'єктів комунікації, алгоритми їх поведінки. Таким чином, ми позначили можливе поле дослідження соціології в майбутньому, що може слугувати фундаментом для філософського переосмислення буття людини, переосмислення розуміння себе своїх меж як індивіда, рамок, де закінчується людина, і починається дія інших акторів.

ВИСНОВКИ

Отже, в межах нашої роботи була здійснена спроба переосмислення статусу АМТ в соціальних науках, зокрема і в соціології. Особливістю методологічних аспектів актор-мережевої теорії Бруно Латура та інших представників визначаються соціологічною рефлексією, що базує свої погляди на високому рівні абстракції. «Поворот до матеріального» позиціонує себе як необхідність сьогодення в соціальних науках до побудови концептуального апарату АМТ. Метатеоретичний рівень дає можливість, в межах АМТ, дати нові визначення фундаментального поняття «соціальне», інакше кажучи, здійснити перегляд завдань, цілей і предмета соціальних наук.

Під «соціальним» пропонується розуміння не певної субстанції, як, для прикладу, сфера реальності (протилежна природному, економічному, технічному), а спосіб поєднання гетерогенних вузлів, «механізм трансформації сутностей з одного типу в інший» [Латур, 2006: 350]. Якщо говорити про оцінку пізнавального потенціалу актор-мережевого підходу приходимо до наступного - АМТ є серйозним викликом відносно подолання нігілізму постмодерних поглядів щодо неможливості реалізації фундаментального теоретичного знання, здатного створити концепт цілісної картини сучасного світу.

Орієнтація акторно-мережевого аналізу, що по натурі є схожою до постмодерної теорії, в наполяганні на важливості пошуків нової логіки, аксіоматики, підстав і прицілу соціальних дисциплін. Бруно Латур і інші теоретики АМТ, відштовхуючись від проблеми перезбирання світу в соціологічних інтерпретаціях, виходять із прямої критики самого наукового знання, здійснюючи спробу реанімації та оновлення проекту наукового пізнання, реорганізації всього соціологічного знання.

В основі їх мети лежить твердження, що в дискурсі соціальних наук ідей речей та їх матеріального статусу, об'єкт-центричної соціальності (заявлений теоретиками АМТ і їх однодумцями) «поворот до матеріального» є фундамент для ряду принципово нових засобів концептуалізації. У цьому полягає цінність підходу для сучасної соціологічної теорії. Незважаючи на те, що при більш детальному розгляді теоретичні успіхи на цьому терені можуть виявитися більш скромними, поворот до матеріального здатний

здійснити значний вплив на словниковій обіг дисципліни, відкриваючи нові горизонти соціологічної уяви.

Переходячи до рівня соціальних взаємодій в межах сучасного суспільства у всіх його проявах, варто згадати європейську філософську традицію, в якій концептуалізують ідеї, по більшій мірі, часткової втрата буття. Річ і людина вже не займають свої ранніх «позицій», вони є повноправними учасниками процесу віртуалізації простору. Як стверджував М. Хайдеггер, «втрата буття ховається за зростаючим значенням розрахунку, поспішності і претензії масовості» [Хайдеггер, 2009: 74]. Використання Інтернету призводить саме до ефекту масовості: великої кількості інформації, її доступності і т.д. Здавалося б, з однієї сторони, велика кількість нової інформації дозволяє людині трансформувати її в знання, проте, з іншої сторони, це призводить до ефекту інформаційного шуму. Багато науковців відзначають шум такого типу як «процес циркуляції великої кількості інформації різноманітного типу» [Евдокименко, 2013: 565].

Якщо раніше такий шум найчастіше зустрічався тільки в світі віртуальному, наприклад, в спам-листах, контекстній рекламі, впливаючих вікнах, то сього з розвитком Інтернет-технологій, коли кожний прилад має велику кількість інформації, такий шум починає виходити за рамки віртуальної реальності і знаходить свої особливості в реальному світі. Надмірність інформації веде до того, що людина перестає засвоювати її, відсторонюється. Велика кількість інформації також веде до того, що сама по собі інформація починає знецінюватися, а пошук необхідної інформації стає надскладним завданням.

Таким чином, розвиток Інтернету, технологій та їх впливу на контури буття сучасної людини є вкрай суперечливим процесом. З однієї сторони, Інтернет, як і будь-яке ноу-хау, спочатку формувався як засіб поліпшення життя людини, нововведення, здатне зробити життя комфортнішим, розвантажити людини і дозволити їй відмовитись від виконання рутинних практик. З іншої сторони, розвиток Інтернету та побічних технологій, як і будь-яка інша соціотехнічна новація, поставила перед людиною нові проблеми і позначило виклики, головний з яких - трансформація буття і часткова втрата її наповненості, пов'язана з активним процесом нарощування цих практик, посиленням інформаційного шуму. Дослідження цих процесів ускладнюється неможливістю

виділити головні пріоритети та орієнтири в віртуально-інформаційному просторі. Переформулюючи відомі імперативи adeptів інформаційного та технологічного оптимізму, які стверджують, що в сучасному постінформаційному суспільстві необхідно вміти фільтрувати і ефективно використовувати інформацію (проблем з її пошуком вже немає), можна сказати, що потрібно ще й вміти зберігати повноту і своєрідність свого людського буття в світі загальної заглибленості в простір інформації. Переосмислення цих проблем, на мій погляд, - це одне з найважливіших завдань соціальних наук на сьогодні. Але саме для того аби розуміти межі індивіда як цілісного елемента діючої концепції взаємодії, потрібно для початку зрозуміти де починається власна дія, а де закінчується вплив іншого агента. Якщо говорити за реалії сьогоdnішнього кібервіртуального простору відповісти на ці запитання буде досить складно. Саме тому підхід АМТ в цьому процесі є незамінним методом. Не можна говорити що концепт створений Латуром є панацеєю для соціальних наук, але як певний виклик чи перехідний етап в переосмисленні соціального може мати потенціал.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЖЕРЕЛ

1. Bausinger H. Media, technology and everyday life // Media, Culture and Society. 1984. N 6. P. 344.
2. Berg M. (1996) The Fruitful A-Modernism of a Lingering Modernist: Commentary on Bruno Latour's «On Interobjectivity». Mind Culture, and Activity, (4): 252 – 258.
3. Bourdieu P. The Logic of Practice. Polity Press, 1990. 340 p.
4. Giddens A. Central problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis. L. : Macmillan, 1979. 294 p. 125 //4. Giddens A., Sutton P. Essential Concepts in Sociology. Cambridge : Polity Press, 2014. 229 p..
5. Giddings S. Playing with non-humans: digital games as technocultural form. Worlds in Play: International Perspectives on Digital Games Research. Ed. by S. de Castell, J. Jenson. New York, Peter Lang, 2007, pp. 115–128
6. Habermas J. The Theory of Communicative Action. Vol. 1: Reason and Rationalization of Society. B. : Beacon Press, 1984. 562 p.
7. Harman G. Prince of networks : Bruno Latour and metaphysics. Melbourne : re.press, 2009
8. Huizinga J. Homo ludens. Man playing (Russ. ed.: Kheizinga I. Homo ludens. Chelovek igrayushchii. Translation from Dutch D.V. Sil'vestrov. St. Petersburg, Ivan Limbakh Publ., 2011. 416 p
9. Kaplan D. (2009) What Thing Still Don't Do. Human Studies, (32): 229 – 240.
10. Kranenburg R. van. The Internet of Things: A Critique of Ambient Technology and the All-Seeing Network of RFID. Pijnacker: Telstar Media, 2008. 62 p..
11. Latour B. (2007) Can We Get Our Materialism Back, Please? Isis, (98): 138 – 142.
12. Latour B. (2008) What is the Style of Matters of Concern? Assen: Van Gorcum.
13. Latour B. Networks, societies, spheres : reflections of an actor-network theorist // International Journal of Communication. 2011. Vol. 5. P.796–810. URL: <http://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/1094/558>.
14. Lynch M. DeKanting Agency: Comments on Bruno Latour's «On Interobjectivity». Mind Culture, and Activity, (4): 246 – 251.

15. Mills C.W. *Sociological Imagination*. Oxford : Oxford University Press, 1959. 234 p
16. Morrison K. *Marx, Durkheim Weber. Formations of Modern Social Thought*. 2nd ed. N. Y. : Sage Publishing, 2006. 465 p.
17. Schyuts A. Structure of everyday thinking. *Sociological research*, 1988, no. 2, pp. 129-137.
18. Б. Пересборка социального: введение в акторно-сетевую теорию. М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2014. 382 с
19. Бергер П., Лукман Т. *Социальное конструирование реальности*. М.: «Academia-Центр», «Медиум», 1995.
20. Бурдьё П. *Практический смысл*. СПб. : Алетейя, 2001. 562 с. //8. Бурдьё П. *Социология социального пространства*. СПб. : Алетейя, 2007. 288 с.
21. Вахштайн В. С. *Социология вещей и «поворот к материальному» в социальной теории // Социология вещей : сб. ст. / под ред. В. С. Вахштайна*. М. : Территория будущего, 2006. С. 7–42.
22. Вахштайн В.С. *Возвращение материального. «Пространство», «сети», «потoki» в акторно-сетевой теории // Социол. обзор. – 2005. – Т. 4. – № 1. – С. 94–115*
23. Голофаст В. Б. *Люди и вещи // Социологический журнал*. 2000. № 1–2. URL: <http://www.nir.ru/sj/sj/sj1-2-00gol.html> (дата обращения:30.02.2020).
24. Горбачева А. Г. *Конструктивные и деструктивные коммуникативные практики людей в сети Интернет // Идеи и идеалы*. 2013. Т. 2, № 3. С. 17–25.
25. Добычина Н. В. *Интернет как элемент виртуальной реальности / Н. В. Добычина // Философские проблемы информационных технологий и киберпространства. – 2010. – № 1. – С. 55-64.*
26. Евдокименко Е. Ю. *Понятие информационного шума в социально-гуманитарных науках // Молодой ученый*. 2013. № 10. С. 564-566.
27. Ерофеева М. А. *Акторно-сетевая теория и проблема социального действия // Социология власти*. 2015. Т. 27, № 1. С. 17–36.

28. Ерофеева М. А. Социология И. Гофмана в контексте развития теории социально-го действия: дис. ... канд. соц. наук. СПб.: Изд-во С.-Петербур. гос. ун-та, 2015. 165 с.
29. Ерофеева М.А. (2015а) Акторно-сетевая теория и проблема социального действия. Социология власти, (1): 17-36
30. Иванов Д. В. Виртуализация общества [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.politology.vuzlib.su/book_o056_page_6.html
31. Іщук С. М. Культура Інтернету в контексті культури інформаційного суспільства / С. М. Іщук // Наукові записки КУТЕП. – 2014. – № 17. – С. 234-245.
32. Кнорр-Цетина К. Объектная социальность: общественные отношения в постсоциальных обществах знания // Журнал социологии и социальной антропологии. 2002. Т. 5, 335с.
33. Кузнецов А. Латур и его «технолог»: вещи, объекты и технологии в акторно-сетевой теории [Электронный ресурс] / Андрей Кузнецов // Том 27 № 1. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/v/latur-i-ego-tehnolog-veschi-obekty-i-tehnologii-v-aktorno-setevoy-teorii>.
34. Латур Б. Когда вещи дают сдачи: возможный вклад «исследований науки» в общественные науки / Б. Латур / пер. О. Столяровой // Вестник МГУ. Сер. «Философия», с. 350
35. Латур Б. Об интеробъективности // Социология вещей : сб. ст. / под ред. В. С. Вахштайна. М. : Территория будущего, 2006. С. 169–198.
36. Латур Б. Пересборка социального : введение в акторно-сетевую теорию / пер. с англ. И. Полонской. М. : Изд. дом Высш. шк. экономики, 2014. 381 с.
37. Латур. Когда вещи дают отпор : возможный вклад «исследований науки» в общественные науки // Социология вещей : сб. ст. / под ред. В. С. Вахштайна. М. : Территория будущего, 2006. С. 342–364.
38. Лебедев В. Ю. Религиозный ритуал западного христианства: культура, традиция, семиотика (XVI-XX вв.). Тверь: ГЕРС, 2008. 328 с.
39. Луман Н. Социальные системы: очерк общей теории. СПб. : Наука, 2007. 641 с.

40. Ляшенко Е. С. Семиотический аспект интернет-культуры / Е. С. Ляшенко // Гуманитарный вектор. – 2011. – № 2 (26). – С. 99-105.
41. Малов Е. А. Феномен социальных сетей: акторно-сетевой контекст, теоретико-методологический анализ: дис канд. соц. наук. СПб.: Изд-во С.-Петербург. гос. ун-та, 2015. 236 с.
42. Найдич А. «Интернет вещей» – реальность или перспектива? [Электронный ресурс]. URL: <http://compress.ru/article.aspx?id=24290> (дата обращения: 10.02.2020)
43. Напреенко И.В. (2013) Семиотический поворот в STS: теория референта Бруно Латура. Социология власти, (1–2): 75-98.
44. Никифоров О. Ю. Интерфейсы Интернета вещей // Научный альманах. 2015. № 9 (11). С. 1344-1347
45. Ортега-и-Гассет Х. Размышления о технике // Избранные труды. М.: Весь мир, 1997. С. 164–232.
46. Пирогов. С. В.. Образы города и техники как системы вещей; Вестник ТГПУ (TSPU Bulletin). 2014. 7 (148)
47. Писарев А., Астахов С., Гавриленко С. Акторно-сетевая теория: незавершенная сборка // Философско-литературный журнал Логос. 2017. Т. 27, № 1(116). С. 1–40.
48. Полонская И. Н. Альтернативная социология Б. Латура: к характеристике мето-дологии // Теория и практика общественного развития. 2012. № 6. С. 72–75.
49. Полонская И. Н. Альтернативная социология Б. Латура: к характеристике методо-логии // Теория и практика общественного развития. 2012. № 6. с. 74
50. Сергеева О. В. Домашний телевизор: экранная культура в пространстве повседневности. — СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2009. -16 2 с. ISBN 978-5-288-04934-7
51. Сивоконь А. С. Акторно-сетевой подход: истоки и перспективы в социально-философском дискурсе // Ученые записки Казанского университета. Сер. Гуманитарные науки. 2015. Т. 157, № 1. С. 162–169.

52. Сивоконь А. С. Акторно-сетевой подход: истоки и перспективы в социально-философском дискурсе // Ученые записки Казанского университета. Сер. Гуманитарные науки. 2015. Т. 157, № 1. С. 162–169
53. Снегирев Н. А. Концепции потоковых структур в современной социологии : 390401 / Снегирев Никита Александрович – Санкт-Петербург, 2017. – 90 с.
54. Социологический словарь / отв. ред. Г.В. Осипов, Л.Н. Москвичев. М. : Норма, 2014. 488 с.
55. Трещев В. В. Основные варианты использования грампластинки в культуре : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. культурології / . – Курск, 2007. – 15 с.
56. Хабермас Ю. Модерн – незавершенный проект // Вопросы философии. 1992. № 4. С. 40–52.
57. Хабермас Ю. Проблематика понимания смысла в социальных науках // Социологическое обозрение. 2008. № 3. С. 3–34.
58. Хайдеггер М. Вклады в дело философии. От события / пер. Э. Сагетдинова // Герменейя. 2009. № 1 (1). С. 56-95.
59. Харман Г. Сети и ассамбляжи: возрождение вещей у Латура и ДеЛанда (2007). // пер. с англ. А. Писарев, под ред. С. Гавриленко, А. Писарев. URL: https://vk.com/doc271784829_364999824?hash=13f6d21b3bd8f0f9a2&dl=9f17c0e445a1c94df1 (дата обращения: 01.01.2020).
60. Хархордин О . В . Предисловие // Наука в действии : следуя за учеными и инженерами внутри общества / Б. Латур ; пер. с англ. К. Федоровой. СПб. : Изд- во Европейского ун-та, 2013. С 7–19.
61. Чеклецов В. В. Четвертая революция: Интернет вещей // Королевские ворота. 2015. № 1 (175). С. 42-44.
62. Шилов, Л. Голоса, зазвучавшие вновь : записки звукоархивиста-шестидесятника /Л. Шилов // <http://ihtik.lib.ru> версия от 03.03.20.